

Alexandra Michelsen Schiøtz

Videregående skole og historiene som 'fremdeles' ikke blir fortalt

En undersøkelse av tyskerjentenes fremstilling i norske tekstbøker for gymnas og videregående, 1946 - 2014

Bacheloroppgave i Lektorutdanning i historie for trinn 8-13

Veileder: Kristian Steinnes

Mai 2021

Alexandra Michelsen Schiøtz

Videregående skole og historiene som 'fremdeles' ikke blir fortalt

En undersøkelse av tyskerjentenes fremstilling i norske tekstbøker for gymnas og videregående, 1946 - 2014

Bacheloroppgave i Lektorutdanning i historie for trinn 8-13
Veileder: Kristian Steinnes
Mai 2021

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for moderne samfunnshistorie

Kunnskap for en bedre verden

Forord

Læringskurven for denne oppgaven har vært svært bratt. Med lite forkunnskaper i historisk metode, og hvordan strukturere en så stor oppgave, har bitene gradvis falt på plass. Interessen for temaet har hele tiden vært til stede, og jo mer jeg har lært desto mer har interessen økt. Jeg bestemte meg tidlig for temaet «tyskerjenter», men det var ikke før ganske langt ut i prosessen, at jeg forstod jeg ønsket en didaktisk vinkling i tillegg til den historiske. Selv om det har vært tungt, har jeg trivdes i arbeidet med oppgaven og syns *nesten* det er synd det er over. Jeg har lært mye mer enn jeg trodde på forhånd, så ikke annet, kan jeg si meg veldig fornøyd med alt jeg har lært i denne prosessen.

Jeg vil gjerne få takke min veileder, Kristian Steinnes, for all hjelp jeg har fått, for raske og gode tilbakemeldinger, svært stor fleksibilitet i veiledningsmøtene, og spesielt for den positive innstillingen og beroligende ord i stunder hvor stresset har tatt litt overhånd. Selv kort tid før innlevering har han vært tilgjengelig, svart på spørsmål, oppmuntret meg, og hjulpet meg med det jeg har trengt. Dette setter jeg stor pris på.

Innhold

Forord	1
Kapittel 1: Innledning	3
1.1 Presentasjon av temaet	3
1.2 Utgangspunkt og problemstilling	4
1.3 Kilder og metode.....	5
1.3.1 Hvilke ulike svakheter representeres i denne oppgaven?	6
1.4 Tidligere forskning.....	7
Kapittel 2: Hvem var de norske «tyskerjentene» og hvordan ble det behandlet?	9
2.1 Hvem var de norske tyskerjentene?.....	9
2.2 Hvordan ble de behandlet, og av hvem?.....	10
Kapittel 3: Hvordan fremstilles tyskerjentene i Norge i norske tekstbøker for gymnas og videregående, i perioden 1946-2014?	13
3.1 Tekstbøker på 1940- og 1950-tallet.....	13
3.2 Tekstbøker på 1960- og 1970-tallet.....	15
3.3 Tekstbøker på 1980- og 1990-tallet.....	17
3.4 Tekstbøker på 2000- og 2010-tallet.....	19
3.4.1 Læreplanen i 1997 og 2006	20
3.4.2 Cappelen Forlag	21
3.4.3 Resterende forlag	22
3.5 Implikasjoner	24
Kapittel 4: Av hvilke årsaker er det viktig å skrive om dette temaet i tekstbøker for videregående?.....	25
4.1 Didaktiske perspektiver.....	25
4.1.1 Hva mener forfatterne og lærere i videregående selv?	26
Kapittel 5: Oppsummering og konklusjon	28
5.1 Historielitteraturen i videregående har en vei å gå.....	28
5.2 Et blikk framover.....	28
Referanser.....	30
Tekstbøker for videregående	30
Metode	31
Tidligere forskning	31
Aviser fra etterkrigstiden	31
Masteroppgaver.....	32
Læreplaner og fagfornyelser.....	32
Stortingsmeldinger.....	33
Annet	33
Vedlegg 1:Utdrag fra tekstbøker.....	35

Kapittel 1: Innledning

1.1 Presentasjon av temaet

De aller fleste av oss har nok hørt om de såkalte «tyskertøsene», eller «tyskerjentene» som de også kalles, i forbindelse med andre verdenskrig og etterkrigstiden. Likevel, er det tilsynelatende et fåtall som har kunnskap utover hva tilnavnet innebærer. Dette er til tross for at det i dag finnes en god del forskning og litteratur på feltet. Personlig tror jeg dette kan være som et resultat av det vi lærer i grunnskolen og gjennom videregående opplæring.¹ Temaet kan argumenteres å være et svært sammensatt et, som krever en større grad av refleksjon og innsikt i problemstillingene det innebærer. Det er nok for tidlig å introdusere tematikken i barneskolen, mens det på ungdomsskoletrinnet kan fungere godt å introdusere visse deler av tematikken. Likevel vil nok elevene i den videregående skolen være best egnet til å takle problematikken temaet byr på, da modenhet kan anses å være svært viktig for refleksjonsevnen.

Sannsynligvis vil de fleste unges første møte med denne tematikken være gjennom skolen. Hvordan det presenteres i litteraturen og i klasserommet er derfor svært viktig for hva de lærer i dette første møtet, og hvilken påvirkning og interesse dette skaper. Jeg mener det er flere viktige didaktiske aspekter som kan erverves gjennom dette temaet. Historie er et fag som i lang tid har vært ment å skulle gi «innlevelse i vanskelige handlingsvalg og etiske dilemmaer [...]» og å lære elevene «å utvikle evne til kritisk tenkning.»² Tyskerjentenes fortelling kan bidra til å skape viktig historisk innsikt for elevene, både i hensyn til å opparbeide historisk empati, å kunne se perspektiver og sammenhenger m.m. Det er for eksempel ikke slik at «tyskerjentene» kun er «kvinner som lå med fienden», og det er heller ikke slik at de fremstillinger som portretteres i tekstbøkene nødvendigvis er fullstendige eller helt nøyaktige. Dette er det viktig for elevene å lære, og også ulike forklaringer på hvorfor det er slik. Gjennom å se på ulike tekstbøker for videregående over en lengre periode kan en starte prosessen med å forstå årsakene til de ulike fremstillingene.

---

¹ Dette er også bakgrunnen for tittelen, som blir en slags oppsummering på oppgaven, og er en referanse til Helle Aarnes' tittel på sin bok *Tyskerjentene: Historiene vi aldri ble fortalt*.¹

² Kirke- utdannings-, og forskningsdepartementet 1996: 1

1.2 Utgangspunkt og problemstilling

Om jeg husker riktig, var det ikke før på videregående jeg først ble introdusert for de norske «tyskerjentene». Historielæreren vår på videregående var svært opptatt av å bruke lærestoff som var utenfor vårt pensum, da han mente det som stod i pensum ofte ikke var tilstrekkelig eller godt nok. Slik fikk vi lære mer om tyskerjentene enn det som stod i tekstboken, og allerede da ble nysgjerrigheten vekket. Hvorfor var det slik at det stod så lite i boken om noe så interessant, og noe så viktig (slik jeg så det)? Oppgaven skal i utgangspunktet ikke ta for seg selve temaet eller behandlingen av tyskerjentene generelt, men heller se på hvordan det er fremstilt i tekstbøker for videregående. Som lektorstudent i historie er jeg både opptatt av det historiske, men også hvordan det historiske og didaktiske fungerer i et samspill. Det er av denne grunn jeg har valgt hovedproblemstillingen: «Hvordan fremstilles «tyskerjentene» i Norge, i norske tekstbøker i historie for gymnas og videregående skole, i perioden 1946 - 2014?». Jeg ønsker innenfor denne problemstillingen også å besvare underproblemstillingene: Hvordan endres fremstillingene over tid? Hva er de underliggende årsakene til endringen/mangel på endring? Og hvorfor er det så viktig å skrive om dette temaet? Som et svar på *hvordan de fremstilles* vil jeg gjennom komparativ analyse vurdere forskjeller og likheter mellom de ulike tekstbøkene i perioden, og dermed svare på *hvordan fremstillingene endres over tid*. For å finne ut hva de underliggende årsakene til fremstillingene er, kan det være interessant å se på hvilke ulike faktorer som kan påvirke forfatteren i skriveprosessen; der samtiden de skriver i, læreplaner og læreplanmål (i den grad de er tilgjengelige), kjønn og forskning på feltet vil være noen av de avgjørende faktorene jeg undersøker. Som svar på *hvorfor det er viktig å skrive om* vil det være sentralt å vurdere ulike historiedidaktiske perspektiver sett i lys av den nye læreplanen. Både spørsmålet om underliggende årsaker og viktigheten av temaet vil i tillegg, delvis, besvares gjennom de subjektive perspektivene til to tekstbokforfattere for videregående, og en lektor i videregående skole.

I forkant av hoveddelen, vil det være et redegjørelseskapittel om «tyskerjentene» og deres behandling, for å sette oppgaven inn i kontekst. Jeg vil i denne oppgaven i hovedsak referere til gruppen som «tyskerjenter», til tross for at dette, i likhet med «tyskertøs», er et svært nedsettende tilnavn. Dette er derimot det som brukes i mye litteratur, og vil gjøre det enklere for både meg og leser i denne fremstillingen. Jeg vil også, for enkelhetens skyld, framover ikke bruke anførselstegn hver gang jeg adresserer tyskerjentene, til tross for at jeg er klar over at dette tilnavnet på ingen måte er beskrivende for variasjonen av kvinner innad i denne gruppen.

Å gi et fullstendig tilfredsstillende svar på disse spørsmålene ville krevd et bredere format enn denne fremstillingen tillater. Oppgaven vil derfor presentere visse aspekter og perspektiver, og i så måte forsøke å inspirere til videre arbeid og undersøkelser.³

---

³ En omformulering av Thue 2019

1.3 Kilder og metode

«I historisk forskning er arbeidet med kildene det sentrale.»⁴ Fordi jeg studerer tekstbøker skrevet for videregående, vil disse bøkene i seg selv være kildene jeg skal analysere. Da bøkene reflekterer allerede etablerte holdninger og synspunkter innenfor forskning, vil de som regel anses som sekundærkilder. Det som derimot vil være interessant å analysere er holdninger til ulike aktører og tema, gjennom å se på vektleggingen av ulike historiske hendelser og på hvilke måter de fremstilles.⁵ Valg av tekstbøker i denne fremstillingen har vært basert på et ønske om å gjennomføre en komparativ analyse på en større samling av tekstbøker fra perioden 1946-2014.⁶ Til tross for at problemstillingen kun omfatter tekstbøker til 2014, og dermed baserer seg på Kunnskapsløftet 2006, vil det helt til slutt av oppgaven diskuteres hva implikasjonene av Fagfornyelsen og nye læreplanmål i historie, kan innebære for historieskrivingen om temaet tyskerjenter i videre litteratur.

Jeg har i denne fremstillingen i hovedsak basert meg på de mest brukte tekstbøkene og, læreverkene i videregående skole; Cappelen Damm, Gyldendal og Aschehoug. Årsaken til å velge de mest brukte er rekkevidden de har og dermed påvirkningsmuligheten. Det er gjennom disse tekstbøkene elevene sannsynligvis vil ha sine første møter med ulike tematikker, og innholdet i akkurat disse er derfor svært relevant for oppgaven. For å nyansere fremstillingen har jeg også benyttet meg av faglitteratur fra mindre forlag, som Universitetsforlaget, Det Norske Samlaget, Fabritius Forlag og Johan Grundt Tanum Forlag.

I oppgaven har jeg benyttet komparativ metode som grunnlag for analysen. Gjennom underkategoriene *forskjellsmetoden* og *samsvarsmetoden*⁷ vil den muliggjøre et sammenligningsgrunnlag og tilby perspektiver en ellers ikke kunne fått ved kvalitativ analyse av et lite utvalg tekstbøker. Fordi jeg analyserer tekstbøker både fra samme og ulike perioder, men også ulike utgaver av de samme tekstbøkene vil analysen både være horisontal og vertikal, og slik vil den bidra til å vise både de større utviklingstrekk, men også variasjoner mellom ulike forlag og verk.

I tillegg til tekstbøkene for videregående har jeg også i analysen benyttet både muntlige kilder og annen sekundærlitteratur for å underbygge argumenter. Jeg har intervjuet to lærebokforfattere, May-Brith Ohman Nielsen og Øivind Stenersen.⁸ Den siste informanten jeg har benyttet meg av er min egen historielærer fra videregående, lektor Kristian Helstad.⁹ Andre informanter kunne sannsynligvis også ha bidratt med nyttige perspektiver; argumentet for å benytte akkurat disse informantene var derimot bevisste valg. Nielsen er, tilsynelatende, den eneste kvinnen på en liste over 26 tekstbøker, som alene er oppført som forfatter – i motsetning til en lengre rekke bøker der menn har eneansvaret for bøkene. Videre har hun hovedfag i okkupasjonshistorie, er professor i historie ved UiA, og har også viktig erfaring som historiedidaktiker med bakgrunn i historiebevissthet og kildekritisk metode.¹⁰ Det hun tilbyr av perspektiv både når det gjelder kjønn, utvalg av lærestoff i bøkene og tematikken er derfor svært sentralt og viktig for en slik type oppgave.

---

⁴ Høst 2011: 5

⁵ Høst 2011: 5

⁶ Det er ikke skrevet historiebøker for videregående etter 2014. Dette er sannsynligvis et resultat av Fagfornyelsen 2020. Fagfornyelsen ble foreslått av regjeringen allerede i perioden 2015-2016 (Meld. St. 28 (2015-2016)), og nye utgaver av læreverk ble sannsynligvis derfor avventet.

⁷ Andresen 2015: 104

⁸ Nielsen har vært med å skrive *Nielsen 2004* og *Abrahamsen et al. 2007*, mens Stenersen har vært med å skrive *Emblem et al. 1983*, *Emblem et al. 1997*, *Libæk et al. 2002*, *Libæk et al. 2008* og *Libæk et al. 2013*

⁹ Transkripsjoner av disse intervjuene kan etterspørres, hvis ønskelig.

¹⁰ Universitetet i Agder 2019

Stenersen på den annen side, har vært en del av Cappelens forfatterkorps i over 40 år, og har hatt ansvar for å skrive om 2. verdenskrig gjennom hele denne perioden. Han kan dermed tilby et viktig perspektiv om endringer/eventuelt mangel på endringer, og årsakene til disse. Som mannlig historiker tilbyr han også motparten av kjønnsperspektivet som Nielsen representerer, og denne sammenligningen kan anses som sentral for oppgaven. Det er verdt å nevne at dette likevel er synspunkter og ikke en fasit til oppgavens problemstillinger. Likevel kan muntlige kilder bidra til å utvide det historiske materialet på en måte skriftlige kilder ikke kan.¹¹ Jeg har valgt å bruke min tidligere historielærer i videregående som informant på bakgrunn av de didaktiske perspektivene han kan bidra med. Hans egen erfaring med ulike tekstbøker og undervisning kan bidra til å skape en større forståelse for de didaktiske mulighetene ved temaet. I tillegg har han personlig interesse og erfaring i arbeid med temaet, og tilbyr derfor et perspektiv utenom det rent teoretiske perspektivet didaktiske fagbøker kan gi. Det er derimot noen svakheter ved å benytte muntlige kilder som materiale. Blant annet i Nielsens tilfelle, som hun selv nevner, er hun usikker på i hvilken grad hun presist vil kunne gjengi perspektiver fra perioden hun skrev boken – med tanke på tiden som har gått siden den ble skrevet. Dette gjelder også for Stenersen, da bøkene han har skrevet strekker seg helt tilbake til 1983. Informantene, i likhet med intervjuer (meg) er tross alt plassert i samtiden, til tross for at de snakker om fortiden.¹² I intervjuet med Helstad, er det i tillegg viktig å tenke på at dette perspektivet kun kommer fra én enkelt lektor, og kan dermed ikke vurderes til å være representativ for den generelle gruppen historiektorer i videregående. Likevel tilbyr det et kvalitativt interessant perspektiv.

Av annen sekundærlitteratur har jeg benyttet meg av både didaktiske bøker, i analysens siste kapittel, forskningslitteratur på tyskerjentene for det første kapittelet, og læreplaner i historie til bruk i deler av analysen. Jeg har forsøkt å finne læreplaner for hele perioden, men det har vist seg vanskelig å finne selve planene for perioden fra 1946 og fram til 1976. Fremstillingen vil derfor være noe mangelfull i dette hensyn i den gitte perioden.

1.3.1 Hvilke ulike svakheter representeres i denne oppgaven?

«Historikere må innrømme at de ikke er nøytrale og ta med i vurderingen sine egne fordommer.»¹³ I denne oppgaven har jeg inntatt rollen som historiker, og er derfor nødt til å anerkjenne mine begrensninger. Fra mitt ståsted vil ikke behandlingen av tyskerjentene kunne bli helt forståelig. Gjennom historisk empati, kan jeg til en viss grad forstå sinnet rettet mot dem, men ikke i den grad at jeg vil kunne klare å akseptere det. Til tross for mine holdninger, vil jeg forsøke å forholde meg nøytral, med den forutsetning at min holdning vil kunne komme til uttrykk.

Som en siste kritikk til egen oppgave, vil analysen kun basere seg på *tekstbøkers* framstilling av tematikken, og dermed utelukke viktige kilder til informasjon. Læreverk pleier som regel å inkludere både materialsamlinger, arbeidsbøker og nettressurser. Det er stor forståelse for at tekstbøkene ikke nødvendigvis alene kan skape et helhetlig inntrykk av tematikken presentert i læreverket, dersom det eksisterer mer informasjon gjennom andre deler. Om disse arbeidsbøkene og/eller nettressursene bidrar til en større forståelse av akkurat dette temaet er derimot uvisst, og vil ikke bli undersøkt videre for denne gang.

---

¹¹ Melve & Ryymin 2018: 125

¹² Melve & Ryymin 2018: 126

¹³ Grimnes et al. 2008: 301

Jeg ønsker å se på tekstbøkene i et vakuum, for å undersøke på hvilke ulike måter de presenterer dette temaet og hva årsakene til dette kan være.

1.4 Tidligere forskning

Siden Wiigs *Kvinner selv*¹⁴ og Senjes *Dømte kvinner*¹⁵, har det kommet en rekke bøker som omhandler tyskerjenter i Norge. En god del masteravhandlinger er også skrevet om tematikken i de siste årene. I disse fremstillingene har vi blitt introdusert for en rekke ulike vinklinger. Der Senjes bok portretterer frontsostrer og tyskerjentenes egne fortellinger, i likhet med Aarnes' over 20 år senere, har Kåre Olsen i hovedsak sett på krigsbarna, mens tyskerjentene er beskrevet som «deres mødre.»¹⁶ I Drolshagens fremstilling, som selv er tyskerbarn¹⁷, skriver hun både om hvem de norske tyskerjentene var, hvem soldatene i tysk tjeneste var, og også bakgrunnen til forholdene de inngikk.¹⁸ I Papendorfs fremstilling er han svært opptatt av det juridiske aspektet ved myndighetenes behandling av tyskerjentene, interneringen og de provisoriske anordningene vedtatt av Londonregjeringen.¹⁹ Av mastere har det også vært svært ulike problemstillinger i arbeidet med temaet. Der Pedersen²⁰ ønsker å se på hvordan behandlingen bryter med rettsstatens prinsipper og inkluderer sin matematiske grad i denne fremstillingen, har Wagnild sett på temaet i lys av nasjonalitet og seksualitet²¹; Hauge har sett på hvordan tyskerjentene i Hedmark har blitt behandlet²², mens Morley har undersøkt hvordan tyskerjentenes fortellinger har blitt presentert i norske museer.²³ Også HL-senteret²⁴ selv har gjennomført en utredning av norske myndigheters behandling av «jenter og kvinner med relasjon til tyske soldater.»²⁵ Det har med andre ord vært en rekke viktige bidrag med ulike innfallsvinkler til dette temaet. Det er derimot ingen hittil som har tatt for seg på hvilke måter videregående litteraturen fremstiller tyskerjentene.

Det som finnes av forskning innenfor dette feltet, har uten tvil vært viktig for min forståelse og interesse for tematikken. I tillegg har det fungert som svært nyttig kunnskap i arbeidet med den komparative analysen, både gjennom at det har skapt en dypere forståelse for hvem «tyskerjentene var» og hvordan de ble behandlet av ulike aktører, og også det å se omfanget av forskning på feltet. Denne kunnskapen har ledet meg til å stille spørsmål ved hvor mye av denne informasjonen som er brukt i tekstbøkene for videregående. Til tross for dette, er den tidligere forskningen i utgangspunktet ikke sentral for oppgavens problemstilling, men fungerer som kontekst for analysen. Den tidligere forskningen, i hovedsak Papendorf²⁶, er brukt i oppgavens andre kapittel for å etablere hvem tyskerjentene var og hvordan de ble behandlet. Jeg har valgt å ta utgangspunkt i

---

¹⁴ Wiig 1984

¹⁵ Senje 1986

¹⁶ Olsen 1998

¹⁷ Dagbladet 1998

¹⁸ Drolshagen 2009. Den ble utgitt i Tyskland allerede i 1998, men hun hadde problemer med å få den publisert i Norge. (Wagnild 2010: 7)

¹⁹ Papendorf 2015

²⁰ Pedersen 2006

²¹ Wagnild 2010

²² Hauge 2016

²³ Morley 2019

²⁴ HL-senteret er en forkortelse for Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter

²⁵ HL-senteret 2017

²⁶ Papendorf 2015

Papendorf, fordi han gjennom sin bok formidler en sammenfatning av en rekke studier på god måte. Da han selv heller ikke er historiker, men utdannet jurist og sosiolog²⁷, tilbyr han et nytt og annerledes perspektiv på tyskerjentenes handlinger og deres behandling. Det er derimot viktig å nevne at boken hans ble utgitt i 2015, et år etter analysens siste tekstbok er utgitt. Dermed er det viktig å påpeke at kun den forskningen som har vært kjent og tilgjengelig i periodene tekstbokforfatterne skrev bøkene kunne påvirke videregåendelitteraturens innhold og fremstillinger.

---

²⁷ Universitetet i Oslo 2018

Kapittel 2: Hvem var de norske «tyskerjentene» og hvordan ble det behandlet?

For å skape en forståelse av hva oppgaven diskuterer, og sette dette inn i kontekst, vil jeg som nevnt presentere tyskerjentene og deres behandling i et eget kapittel. Jeg anser det som viktig å gi en generell innføring i tematikken, før jeg går videre til å diskutere hvordan de blir fremstilt i tekstbøker for videregående.

2.1 Hvem var de norske tyskerjentene?

Denne gruppen refererer til norske jenter og kvinner som på en eller annen måte hadde sosial omgang med okkupantene fra det tyske Wehrmacht, i perioden mellom 1940 og 1946.²⁸ Denne «omgangen» kunne variere mellom vennlig behandling av tjenestemenn og soldater²⁹, vennskapsforhold, eller det som ble ansett som verst, kjærlighets- eller seksuelle forhold.³⁰ Ifølge Rikspolisjef på den tiden, Andreas Aulie, kunne en dele kvinnene inn i tre kategorier: Den første gruppen var «vanlige» prostituerte med veneriske sykdommer, den ande gruppen hadde, i tillegg til å være angiver eller å ha hjulpet den tyske okkupasjonsmakten på andre måter, også innledet forhold til en soldat av den tyske okkupasjonsmakten. Den siste gruppen Rikspolisjefen nevner, som også er den største, var for det meste «landsens kvinner», og disse hadde kun forhold til én enkelt soldat – grunnet dette skulle de behandles mer varsomt enn de andre gruppene.³¹

Forskningen og litteraturen på feltet har vist at antallet tyskerjenter har vært svært vanskelig å estimere, da det sannsynligvis er store mørketall. Derimot kan det relativt høye antallet «krigsbarn» - barn født under eller etter andre verdenskrig, med norsk mor og tysk far – på 10 000 – 12 000, vitne om anslagsvis 30 000-50 000 kvinner og jenter som hadde forhold av ulik grad med tyske soldater.³² Andre kilder viser ulike estimater enn Papendorf sine, men da hans bok baserer seg på en rekke ulike studier, må en kunne anta at estimatet er korrekt ut ifra eksisterende forskning.

I tillegg til usikre estimater angående antallet, er det også vanskelig å etablere sikre fakta på kvinnes sosioøkonomiske status og deres «intelligens». Det var tidligere en sterk oppfatning om at tyskerjentene generelt sett var mindre intelligente enn den generelle kvinnegruppen. Anerkjente fagpersoners syn på kvinnene bidro til å underbygge denne oppfatningen. Blant annet legen Augusta Rasmussen og doktor Else Thingstad gjennomførte studier der resultatene indikerte at kun et fåtall av tyskerjentene var «normalt intelligente».³³ Også direktøren ved Gaustad asyl mente at den største andelen av tyskerjentene var «svakt begavede, asosiale, eller sinnsyke», noe han også mente var

---

²⁸ Papendorf 2015: 13

²⁹ Olsen 2020

³⁰ Wagnild 2010: 9

³¹ Papendorf 2015: 21

³² Papendorf 2015: 19

³³ Pedersen 2006: 25

overført til krigsbarna.³⁴ Funnene står derimot i kontrast til Grethe Hartmanns i Danmark, og har i senere tid også blitt tilbakevist.³⁵

2.2 Hvordan ble de behandlet, og av hvem?

Dette avsnittet, i likhet med forrige, vil fungere som en kort redegjørelse av tyskerjentenes behandling, for å sette oppgaven i kontekst.

Av forhold som ble straffet av myndighetene, var det i hovedsak de intime forhold, ofte også i sammenheng med utført «tyskerarbeid». Dette arbeidet innebar som regel ingen straffbare aktiviteter, og bestod for det meste (for tyskerjentene og andre kvinner) av arbeid på «tyske militære anlegg, kaserner, lasaretter eller i Organisation Todt som kjøkkenhjelp, syerske, rengjøringshjelp, oppvartingsdame og som kontordame eller tolk.»³⁶ I «gatas justis» derimot, som innebar skamklipping, pryl, verbal trakassering m.m. var en ikke like opptatt av å gjøre forskjell på de ulike forholdene, som myndighetene var. Det hendte at kvinner som kun hadde hatt vennlige forhold til tyske soldater, eller kvinner forvekslet med en tyskerjente, også måtte møte konsekvensene av «gatemobben»³⁷. Flere ganger deltok Hjemmestyrkene på disse aksjonene, andre ganger var det «kun» naboer bekjente eller fremmede. I de fleste tilfeller var det menn³⁸. Av de sakene som ble anmeldt, ble de aller fleste henlagt.³⁹ Det var derimot de nye provisoriske anordningene, vedtatt av eksilregjeringen i London, som ga «hjemlene» for å internere dem. Dette var de såkalte smitte- og beskyttelsesanordningen, som ble vedtatt for å hindre spredning av kjønnssykdommer i Norge, og å beskytte tyskerjentene fra befolkningen som ønsket å ta hevn. Det var henholdsvis Helsevesenet og politiet som skulle sørge for gjennomføringen av interneringen. I tillegg til dette var det flere av kvinnene som i perioden etter krigen ble fratatt sitt norske statsborgerskap, ved inngått ekteskap med tyske statsborgere etter 9. april 1940, også gjennom en provisorisk anordning⁴⁰. De tre provisoriske anordningene er referert under:

Provisorisk anordning om polititjenesten i Norge under krigen av 26. februar 1943 (beskyttelsesanordningen):

«Personer som blir eller befryktes å ville bli utsatt for overlast fra befolkningens side på grunn av formodning om unasjonalt sinnelag, kan av politiet(jfr.§7) tas i forvaring på slik måte og for så lang tid som anses nødvendig av hensyn til deres egen sikkerhet, dog ikke utover 30 dager. Justisdepartementet kan bestemme at fengslingen skal vedvare, dog ikke utover til sammen 120 dager.»⁴¹

---

³⁴ Pedersen 2006: 26

³⁵ Pedersen 2006: 26

³⁶ Papendorf 2015: 19

³⁷ Wagnild 2010: 9

³⁸ Papendorf 2015: 27-29

³⁹ Papendorf 2015: 31

⁴⁰ Snerting 2017: 42

⁴¹ Snerting 2017: 17

Provisorisk anordning av 12. juni 1945 om åtgjerder mot kjønnsykdommer (smitteanordningen).

«Enhver man antar lider av kjønnsykdom kan interneres om man frykter at vedkommende vil komme til å smitte andre. Helserådets ordfører kan også når forholdene gjør det påkrevd, med Medisinaldirektørens samtykke for en bestemt tid la internere eller la fortsatt holde internert dem som er helbredet for kjønnsykdom, hvis han på grunn av deres tidligereandel mener det er skjellig grunn til å frykte for at de igjen vil komme til å utsette seg for smitte og deretter smitte andre»⁴²

Provisorisk anordning av 17. august 1945 om lov om tillegg til Statsborgerlovgivningen.

Den som «har ervervet statsborgerrett i fiendtlig stat, taper sin norske statsborgerrett uten hensyn til bestemmelsen i §8 annet punktum.»⁴³

Disse provisoriske anordningene var de eneste hjemlene politiet og myndighetene hadde for å internere tyskerjentene. Flere av jentene opplevde frihetsberøvelse i en periode på opptil ett år. Rettsgyldigheten og motivet for disse provisoriske anordningene har senere blitt betvilt. Grunnlaget for vedtakene var Elverums-fullmakten av 1940, som blant annet og i korte trekk, ga kongen og regjeringen ubegrenset lovgivningsmyndighet⁴⁴, «av hensyn til landets sikkerhet og fremtid.» i krigsperiode.⁴⁵ På denne måten kunne regjeringen vedta nye provisoriske anordninger i løpet av krig og etterkrigstid, til tross for at dette brøt med maktfordelingsprinsippet i Grunnloven.⁴⁶

I tillegg til de provisoriske anordningene som ga hjemler til å internere kvinnene, var det også svært strenge ordensregler ved interneringsleirene der de ble holdt. Under er reglene listet opp:

I: Enhver internert skal rette seg etter ordensreglene og for øvrig etterkomme leirbetjeningens pålegg. Oppsetsighet i noen som helst form vil ikke bli tålt.

II: ... Når en tjenestemann eller kvinne kommer inn i brakkene eller oppholdsrommene, skal de internerte reise seg opp og helst stille seg ved vindussiden med front mot den inntredende.

III: Overtredelser av ordensreglene og de pålegg som leirbetjeningen gir vil bli straffet.⁴⁷

De internerte gjøres uttrykkelig oppmerksom på at den ytre vakt kan gjøre bruk av skytevåpen for å håndheve ordensreglene hvis dette fins nødvendig⁴⁸

Papendorf skriver at disse reglene kan tyde på at interneringen av tyskerjentene ikke kun var ment som et forsøk på å forhindre spredning av kjønnsykdommer, ei heller kun ment som beskyttelse av tyskerjentene. Det virket heller mer som «pedagogiske tiltak for å tilpasse kvinner som ble definert som løsaktige i samfunnet».⁴⁹ Også arbeidet kvinnene måtte utføre i leirene vitner om «pedagogiske motiver» for de provisoriske anordningene.⁵⁰

Det finnes svært mye informasjon som vitner om urettferdig behandling av tyskerjentene, både når det gjaldt allmennhetenes behandling av dem, men også myndighetenes. Det

---

⁴² Snerting 2017: 17

⁴³ Pedersen 2006: 61

⁴⁴ Papendorf 2015: 46

⁴⁵ Universitetet i Oslo 2020

⁴⁶ Papendorf 2015: 44

⁴⁷ Papendorf 2015: 50

⁴⁸ Papendorf 2015: 51

⁴⁹ Papendorf 2015: 51

⁵⁰ Papendorf 2015: 51

som er skrevet i dette delkapittelet, er på ingen måte dekkende for dette temaet, men det tjener sitt formål med å skape kontekst.

Kapittel 3: Hvordan fremstilles tyskerjentene i Norge i norske tekstbøker for gymnas og videregående, i perioden 1946-2014?

I dette kapittelet vil jeg diskutere hovedproblemstillingen gjennom komparativ analyse. Underveis vil det bli forsøkt å gi et svar også på *hvordan* denne fremstillingen endres/eller ikke endres over tid, og *hva* de ulike årsakene til dette kan være. For å skape bedre oversikt over stoffet, vil bøkene og analysen deles inn i tiår.⁵¹

3.1 Tekstbøker på 1940- og 1950-tallet⁵²

Både forfattere og historikere, som folk flest, blir preget av samtiden de skriver i. Nevnt tidligere, er det at en historiker bør ta med i vurderingen sine egne fordommer. Dette er nok derimot ikke alltid like lett, og trolig er perioden rett i etterkant av 2. verdenskrig spesielt utsatt for dette konseptet. Læreplan for 1946 var ikke mulig å oppdrive⁵³, det er derfor ikke mulig å kommentere hvilke begrensninger forfatterne var underlagt av denne. Det er derimot sannsynlig at kvinnehistorien ikke enda var fremhevet i læreplanen, da dette tilsynelatende fra læreplanen i 1985 å dømme, ikke hadde vært vanlig praksis.⁵⁴ Det var dermed i utgangspunktet noe usannsynlig at en ville finne mye informasjon om tyskerjentene i bøkene i denne perioden. Videregåendelitteraturen bekreftet også dette. Av alle de fire titlene jeg har undersøkt i perioden er det ingen av dem som nevner tyskerjentene i det hele tatt. De tre første titlene virket, ikke overraskende, sterkt preget av lettelsen over krigens slutt, og fokuserte spesielt på feiring av frihet og kongens retur til Norge. Bøkene fra 1946 og 1947 nevner ikke engang rettsoppgjøret, ei heller landssvikene i særlig grad, utenom Quisling.⁵⁵ I bøkene fra 1948 og 1959 nevnes derimot rettsoppgjøret kort, der det i sistnevnte står at «[...] blant disse menneskene var det mange som bare hadde gitt nokså ubetydelig hjelp til fienden [...]»⁵⁶ som i hovedsak referer til NS-medlemmer. Likevel kan en smått se en endring i litteraturen, der kritikken av rettsoppgjøret så vidt begynner å ta form.

Til tross for at tyskerjentene ikke nevnes med ett eneste ord i videregåendelitteraturen på 1940- og 1950-tallet var det ikke slik at de ikke fikk mye oppmerksomhet i denne perioden. Heller ikke var det slik at befolkningen, og historikerne spesielt, ikke visste hva som foregikk. Aviser og tidsskrifter publiserte leserinnlegg skrevet både av den «sinte

---

⁵¹ Full oversikt over hva som står i bøkene om tyskerjentene finnes i Vedlegg 1

⁵² Referanser til tekstbøker for perioden:

Øverås & Midgaard 1946

Jensen 1947

Bull 1948

Bull 1959

⁵³ Det viste seg vanskelig å finne en læreplan for perioden, fant kun fra 1976 og framover.

⁵⁴ Kirke- og Undervisningsdepartementet 1985: 164

⁵⁵ Øverås & Midgaard 1946: 221 og Jensen 1947: 236

⁵⁶ Bull 1959: 297

mobben», men også innlegg fra motstandere av hårklippingen og trakasseringen.⁵⁷ Fremtredende figurer som forfatter Sigurd Evensmo og overlege Johan Scharffenberg, gikk begge ut i perioden og talte imot behandlingen av tyskerjentene. Scharffenberg gjorde seg til og med til en slags talsmann for «de svake etter fredsslutningen».⁵⁸ At historikerne ikke visste hva som foregikk, kan derfor ikke være en mulig grunn for utelatelsen av tyskerjentene i litteraturen. Det kan derimot tenkes at en ikke ønsket å dokumentere i lærebøkene hva som skjedde med tyskerjentene i denne perioden, da mange trolig aksepterte behandlingen de fikk. Perioden rett etter krigen innebar også en ny tro på demokratiske prinsipper.⁵⁹ Det var nok også derfor unaturlig å skrive om hvordan de norske myndigheter hadde brutt med demokratiske- og rettsstatsprinsipper ved å innføre lovgivning med tilbakevirkende kraft; internere tyskerjentene uten rettsgyldighet og å frata dem statsborgerskapet uten lov og dom.

Førrige kapittel tar opp hvordan tyskerjentene ble ansett som åndssvake av fremtredende autoriteter i samfunnet. Til tross for at senere studier tilbakeviser dette, viser det likevel hvordan tyskerjentene ble ansett både av befolkningen, men også av autoritetsfigurer som psykologer og leger. Slik kan det tenkes at historikerne heller ikke stilte seg veldig kritiske til ekspertenes forklaringer – de var selvfølgelig også preget av sin samtid. Sannsynligvis hadde det heller ikke blitt tatt godt imot å skrive kritisk om tyskerjentene i denne perioden, kanskje heller ikke å skrive om det i det hele tatt, uavhengig om forfatterne av tekstbøkene ønsket å gjøre det. Dette var nok et ganske betent tema, og enhver kritisk tilnærming til temaet ville kunne bli møtt med misnøye.

Trolig kan utelatelsen av tyskerjentene i litteraturen også forklares med den nasjonale «krigsfortellingen». Til tross for at fremstillingen av andre verdenskrig i Norge har endret seg noenlunde over tid, er det elementer som over lang tid har blitt bevart. Det er fortellingen om det norske motstandsfolket på ene siden og «nazistene» på andre siden – en fortelling om «helter og fiender»⁶⁰. Spesielt på 1940- og 1950-tallet, bar denne fortellingen preg av hvordan det norske motstandsfolket sammen stod imot tyskerne og dermed bevarte demokratiet. I denne fremstillingen passer ikke tyskerjentene inn, med mindre de plasseres i «fiende»-kategorien – noe de derimot gjør i den offentlige debatten i perioden – men historikerne ser ikke ut til å ville engasjere seg i den debatten. Som en siste bemerkning for denne perioden, må det påpekes at det ikke enda finnes noen kvinnelige forfattere i videregående litteraturen, og dermed vil nok bevisstheten rundt kvinnehistorie⁶¹ generelt være mangelvare.

---

⁵⁷ Morgenbladet 1945: 5, Bergens Arbeiderblad 1945: 2 & Arbeider-Avisa 1945: 3

⁵⁸ Senje 1986: 35

⁵⁹ Libæk et al. 2002: 261

⁶⁰ Denne hypotesen og tilnærmingen er inspirert av samtale med K. Helstad, personlig kommunikasjon, 28. april, 2021.

⁶¹ Som for øvrig var svært lite vanlig på denne tiden

3.2 Tekstbøker på 1960- og 1970-tallet⁶²

I perioden fra 1960 til 1979 er det svært lite forandringer i tyskerjentenes fremstilling i videregående litteraturen. De blir fremdeles ikke nevnt. Jensens bok⁶³ er den første boken som analyseres i denne perioden. Det er allerede påpekt at tyskerjentene ikke er nevnt i denne fremstillingen, men det som er like interessant er at rettsoppgjøret heller ikke er det. I en utgave 13 år senere, når krigen også har kommet «litt» på avstand, burde en kunne anta at det finnes ny og relevant informasjon verdt å inkludere i historielitteraturen. At de fremdeles ikke har nevnt tyskerjentene burde nok ikke anses som prekært, da det ikke enda var særlig vanlig å fokusere på kvinnehistorien i videregående litteratur. Den nye kvinnebevegelsen kom ikke til Norge før på 1970-tallet⁶⁴, og ikke før i 1985 nevnes det spesifikt at kvinnehistorie også må prioriteres.⁶⁵ Det at boken derimot fortsatt utelater rettsoppgjøret er mer merkverdig, og får meg til å stille spørsmål ved hvordan samtiden påvirket denne vurderingen; Rettsoppgjøret var i 1960 ferdigstilt, de siste fengslede for landssvik ble sluppet fri i 1957⁶⁶ og oppgjøret hadde allerede blitt nevnt i Bulls' bok året før.⁶⁷ Noe tydelig svar på årsakene til utelatelsen viste seg vanskelig å konkludere. Det som derimot er mer merkverdig, er hvordan Bull selv, i sin nye utgave for perioden⁶⁸ har fjernet delen om rettsoppgjøret fullstendig. Uten rettsoppgjøret er det heller ikke naturlig å nevne tyskerjentene. Hva kan være årsaken til at begge disse forfatterne har valgt å utelate det helt fra historien? Var det fremdeles for nært? Hadde Bull fått kritikk for måten han framstilte rettsoppgjøret på? Han hadde tross alt kritisert måten «ubetydelig hjelp»⁶⁹ også hadde blitt straffet. Hadde kvinnebevegelsen noe med det å gjøre? Kanskje man ønsket å unngå debatt om tyskerjentene, og dermed fjernet enhver kilde til mulig debatt.

Avsnittet over kan virke irrelevant for oppgavens tema, som er tyskerjentene. Det kan derimot argumenteres for at det vil være relevant å se på årsakene til utelatelsen av rettsoppgjøret generelt, fordi tyskerjentene i alle fremstillinger kun nevnes i den sammenheng. I motsetning til forrige periode, fikk ikke lenger tyskerjentene særlig oppmerksomhet i media. Senere forskning vitner derimot om at de fremdeles måtte utholde verbal trakassering og skulende blikk, men den omfattende (og uønskede) oppmerksomheten de fikk tidligere hadde minket. I denne perioden fantes det også svært lite forskning eller studier «av», og dermed kan det oppfattes som noe naturlig at de ikke enda blir nevnt i litteraturen. Det som derimot blir noe mer vanlig i løpet av perioden, er et kritisk blikk på rettsoppgjøret, som blant annet kan sees i Myklebusts⁷⁰

---

⁶² Referanser til tekstbøker for perioden:

Jensen 1960

Øverås & Midgaard 1968

Bull 1976

Myklebust 1976

Halvorsen et al. 1977

Bjøl & Greve 1978

De tre første titlene i perioden er nye utgaver av forrige periodes titler.

⁶³ Jensen 1960: 240

⁶⁴ Lønnå 2003

⁶⁵ Kirke- og Undervisningsdepartementet 1985: 164

⁶⁶ Hansen 2008: 398

⁶⁷ Bull 1959: 297

⁶⁸ Bull 1976: 312

⁶⁹ Bull 1959: 297

⁷⁰ Myklebust 1976: 96

og Eriksens⁷¹. fremstillinger. Dermed kan en anta at det i løpet av neste periode vil skrives mer om tyskerjentene.

---

⁷¹ Halvorsen et al. 1977: 123-124

3.3 Tekstbøker på 1980- og 1990-tallet⁷²

Det var på 1980-tallet at forskningen på tyskerjentene begynte å øke i omfang. Allerede i 1979 hadde Johs. Andenæs kommet ut med boken *Det vanskelige oppgjøret*. Boken omhandler, som tittelen tilsier, det norske rettsoppgjøret.⁷³ I tillegg kom, som tidligere nevnt, både Wiigs og Senjes forskning spesifikt på tyskerjentene ut i henholdsvis 1984 og 1986. I løpet av 1990-tallet begynte også enda flere av tyskerjentene å fortelle sine historier, og dette satte også preg på utviklingen i forskningen.⁷⁴ Denne utviklingen innen forskning ser ut til å få en viss innflytelse på historielitteraturen i videregående etter hvert, men derimot i løpet av hele 1980-tallet, hvor de to sistnevntes forskning var svært ny og ikke tilgjengelig mens utvalget av titler her ble skrevet, ble tyskerjentene kun omtalt i bisetninger om hvordan «snauklippingen av «tyskertøser»» var et unntak til de ellers få tilfellene av selvjustis i landet⁷⁵.

I læreplanen for 1976, som et utvalg av bøkene både for denne og forrige periode sannsynligvis har tatt utgangspunkt i⁷⁶, står det ingenting spesifikt om kvinnehistorie. Det står derimot blant annet at «Gjennom arbeidet med samfunnsfag⁷⁷ skal elevene [...] få samfølelse med mennesker som lever under andre livsforhold, og toleranse overfor annerledes tenkende.»⁷⁸ Gjennom denne formuleringen kan det argumenteres for at tyskerjentenes fortelling ville vært et godt bidrag til målsettingen, men det er ikke skrevet noen fremstilling av kvinnene som kan lede til hverken toleranse eller samfølelse (med mindre noen sympatiserer med dem på bakgrunn av snauklippingen og mobbingen). Den nye læreplanen for 1985 utbroderer derimot noen av læreplanmålene, der det ene målet tillegges ordlyden «Gjennom arbeidet med samfunnsfag skal elevene få [...] en positiv holdning til likestilling og likeverd.»⁷⁹ Sett i sammenheng med tilføyelsen i leseplanen «Kvinner har hittil hatt en beskjeden plass i historiske framstillinger. Det sosialhistoriske stoffet kan i særlig grad egne seg til å belyse deres situasjon til ulike tider. Lokalhistorisk stoff er her en velegnet innfallsvinkel»⁸⁰ vil det virke rimelig at kvinnenens plass i historiebøkene for videregående vil øke i løpet av 1990-tallet. Det er ingen selvfølge at dette dermed også vil gjelde tyskerjentenes fortelling, men samtidig burde det bety at også denne problemstillingen blir mer sentral å ta opp.

---

⁷² Referanser til tekstbøker for perioden:

Emblem et al. 1983

Halvorsen et al. 1984

Olstad 1994

Emblem et al. 1997

Grimnes & Nøkleby 1997

Eriksen 1998

⁷³ Boken tok sikte på å belyse grunnleggende fakta om oppgjøret i tillegg til juridiske spørsmål (Bokklubben 2021). Tyskerjentene var kun nevnt i korte trekk, og trolig var hans holdninger til tyskerjentenes behandling kritisk, men han virker også å være påvirket av sin samtid og sympatiserer med politiet. (Andenæs 1979: 204-207)

⁷⁴ Olsen 2020

⁷⁵ Emblem et al. 1983: 149

⁷⁶ Det kom ny læreplan i 1985, men en kan anta at bøkene utgitt fra 1976 og fram til 1984 tok utgangspunkt i denne læreplanen.

⁷⁷ Historie var, sammen med geografi og samfunnskunnskap, underlagt «samfunnsfag» som samlebetegnelse i 1976. (Kirke- og Undervisningsdepartementet 1976)

⁷⁸ Kirke- og Undervisningsdepartementet 1976: 97

⁷⁹ Kirke- og Undervisningsdepartementet 1985: 155

⁸⁰ Kirke- og Undervisningsdepartementet 1985: 164

I sin bok, tar Olstad opp, i korte trekk, hvordan tyskerjentene ble verbalt trakassert i form av slengbemerkinger og hvordan «mange av dem ble snauklipt av guttegjenger eller utsatt for annen slags mobbing».⁸¹ Det skrives videre om hvordan både mobbingen og de strenge straffene i senere tid har blitt kritisert, men samtidig formidles det at det norske landssvikoppgjøret, relativt til andre land, var «velordnet og lite brutalt».⁸² Ser en på litteratur fra andre lands rettsoppgjør, kan nok dette stemme. Likevel virker dette som en bagatellisering, og kan bli vanskelig for elevene i videregående å forstå. Det han videre skriver, som selvfølgelig er et viktig perspektiv, og det vi i dag kaller historisk empati, er hvordan en er nødt til å se rettsoppgjøret i lys av samtidens opplevelser; Nordmenn hadde nettopp kommet ut av en fem år lang okkupasjon med undertrykkelse av både okkupasjonsmakt og NS, og mange hadde tapt mye i løpet av krigen. Dette perspektivet er svært viktig for å skape forståelse for reaksjoner og aksjoner, men ville, etter min mening, likevel vært noe mer virkningsfullt om en hadde problematisert behandlingen til tyskerjentene i større grad enn det ble gjort her.

Utover 1990-tallet så det derimot ut til at tyskerjentene fikk, en noe større plass, i historien. Hovedvekten i de fleste fremstillingene var fremdeles preget av hvordan «i noen tilfeller hevnørsten tok overhånd [...]» og hvor flere folk gikk «[...] til angrep på «tyskertøsene», som både ble snauklipt og spyttet på.»⁸³ Til tross for at de aller fleste av bøkene på 1990-tallet tilbyr kritikk av rettsoppgjøret – deriblant forskjellsbehandling mellom ulike aktører og provisoriske anordninger som strider mot Grunnloven – er det bortimot ingen som problematiserer tyskerjentenes behandling av myndighetene. Det kan derfor diskuteres i hvilken grad det yter tyskerjentene rettferdighet, når fremstillingene er så mangelfulle. Gjennom fremstillinger som i liten, eller ingen, grad legger opp til et kritisk eller problematiserende perspektiv på deres behandling, vil fremstillingen tilsynelatende kunne bidra til å stigmatisere temaet mer, i stedet for å oppfordre til kritisk tenkning.

Samtidig som de fleste av bøkene fremdeles inneholder svært mangelfulle fremstillinger av tyskerjentene, er det én bok på 1990-tallet som fungerer som unntak til regelen. Det er boken skrevet av Ole Kristian Grimnes i samarbeid med Berit Nøkleby.⁸⁴ Begge forfattere har sin ekspertise innen norsk okkupasjonshistorie.⁸⁵ Det kan vanskelig unngås å trekke paralleller mellom det at dette er den første tekstboken i videregående litteratur som er skrevet i samarbeid med en kvinne, og hvor stor plass tyskerjentene har blitt viet i denne boken. Samtidig er boken skrevet i samarbeid mellom to okkupasjonshistorikere, så hvilke valg som har blitt tatt av hvem er vanskelig å besvare uten dypere undersøkelser. Et eget avsnitt om tyskerjentene er skrevet i denne boken, og er dermed den første boken siden 1946 som har «tildelt» tyskerjentene et eget avsnitt. I avsnittet presenteres både «gatas justis» og at «folk flest forstod ikke at det ikke var lovgrunnlag for å ta et oppgjør med disse kvinnene.»⁸⁶ Det blir understreket videre at de hverken hadde brutt noen lov ved å *forelske* seg i en tysker og heller ikke ved å bli *sammen med* en tysker. Det poengteres at politiet visste de ikke hadde brutt noen lov da de ble arrestert, og at de derfor ble arrestert på grunnlag av paragraf 6 i politiforskriften.⁸⁷ Selv om det ikke, relativt til hva som finnes av forskning, står skrevet *mye* om tyskerjentene, dekker det likevel store deler av

---

⁸¹ Olstad 1994: 157

⁸² Olstad 1994: 157-158

⁸³ Libæk et al. 1997: 183

⁸⁴ Grimnes & Nøkleby 1997

⁸⁵ Aschehoug u.å. & Cappelen Damm u.å.

⁸⁶ Grimnes & Nøkleby 1997: 137

⁸⁷ Grimnes & Nøkleby 1997: 137

tematikkens problematiske art på kun ett kort avsnitt. Slik nyanserer det en framstilling som har vært stående i videregående litteraturen over lang tid, og oppfordrer dermed til kritisk tenkning rundt temaet i mye større grad enn har vært oppnådd tidligere.

Som en sluttbemerkning i denne perioden vil, er det viktig å si noe om samtiden som lå til grunn for skrivingen på 1980- og 1990-tallet. Noe av det viktigste kan en nok anta at var kvinnebevegelsen og kvinnerevolusjonen som kom på 1970-tallet i Norge.⁸⁸ Det varierer derimot litt hvor hyppig slike bevegelser påvirker hver enkelt del av samfunnet og alle dets institusjoner. Som en har sett, hadde det ikke spesielt stor påvirkning på 1980-tallets historielitteratur, men endringene utover 1990-tallet, vitner om muligheten for påvirkningen fra kvinnebevegelsen. Kanskje var det ikke i utgangspunktet oppmerksomheten rundt kvinnebevegelsen som direkte sørget for at tyskerjentene fikk ta større plass i historien, men gjennom regjeringen Bratteli ble det i 1974 sørget for «at likestilling mellom kjønnene skulle bli et nytt vurderingskriterium i lærebøkens godkjenningsordning – senere med hjemmel i Likestillingsloven av 1979».⁸⁹ Kort tid etter ble dermed «likestillingskonsulentene» en del av denne godkjenningsordningen, som innebar at de ble nødt til å godkjenne lærebøkens fremstillinger i henhold til likestillingsprinsipper før de gikk i trykk.⁹⁰ Da dette var en svært ny prosess, tok det derimot tid før ordningen «gagnet» tyskerjentene. Det skulle tross alt ta over 20 år før det ble skrevet mer enn et par linjer om tyskerjentene i en historiebok for videregående⁹¹.

3.4 Tekstbøker på 2000- og 2010-tallet⁹²

Tekstbøkene fra 2000- og 2010-tallet representerer en større variasjon i innhold enn noen av de andre periodene. Her finnes det flere bøker som tar for seg temaet på en mer nyansert måte enn tidligere, men det er fremdeles en del som så vidt nevner dem. Den siste av bøkene jeg har undersøkt er en av de bøkene det står desidert minst om tyskerjentene. En skulle tro at med den økende bevisstheten rundt likestilling ville det være naturlig å skrive mer om kvinnehistorien enn tidligere tiders tekstbøker, og ikke mindre. Likevel kan denne tendensen delvis kanskje forklares med fjerningen av den statlige godkjenningsordningen for lærebøker, der likestillingskonsulentenes posisjon utgikk. «Til tross for at NLS, Sametinget, Norsk Lærerlag, Lærerforbundet, Norsk Språkråd og Likestillingsombudet var kritiske eller motstander av forslaget, ble forslaget begrunnet med *at flertallet* av høringsinstansene ønsket ordningen opphevet.»⁹³ Dette ble begrunnet med et ønske om å forflytte «myndigheten for bedømmelsen av lærebøkens kvalitet» til

---

⁸⁸ Lønnå 2003

⁸⁹ Bratholm 2001

⁹⁰ Språkrådet u.å.

⁹¹ Grimnes & Nøkleby 1997: 137. Avsnittet finnes i vedlegg 1

⁹² Referanser til tekstbøker for perioden:

Libæk et al. 2002

Digernes et al. 2003

Nielsen 2004

Abrahamsen et al. 2007

Libæk et al. 2008

Hansen et al. 2008

Grimnes et al. 2008

Madsen et al. 2013

Libæk et al. 2013

Heum et al. 2014

⁹³ Bratholm 2001

forfatterne, og også at fagmiljøene ved skoler og universitet, elever og foreldre skulle kunne delta aktivt i valget av lærebøker.⁹⁴ Til tross for at likestillingskonsulentene ble fjernet fra prosessen, ble det understreket i forslaget at likestilling likevel skulle ivaretas med hjemmel i Likestillingsloven av 1979, §7.⁹⁵ Gjennom denne presiseringen måtte derfor forfatterne og forlagene være bevisste likestillingen av kjønnene i fremstillingen. Hvorvidt opphevingen av ordningen har spilt en avgjørende rolle for tyskerjentenes plass i tekstbøkene for videregående, er vanskelig å besvare sikkert. På en side var det, som nevnt, ikke spesielt dekkende framstillinger av tematikken i tekstbøkene tidligere, selv da likestillingskonsulentene var deltagende i godkjenningen av læreverk. Det er derfor lite grunn til å tro at denne avgjørelsen hadde stor påvirkning. På den annen side stiller dette vedtaket både forfattere og forlag i en mye friere posisjon i skriveingen, og dette kan vise seg problematisk. Om forfatterne står friere til selv å velge⁹⁶ innholdet i tekstbøkene, kan dette føre til et sterkere preg av interessevalg fra forfatterens side, i stedet for et variert utvalg av framstillinger.

3.4.1 Læreplanen i 1997 og 2006

Gjeldende for perioden er læreplanene for 1997 og 2006. Hvilken påvirkning kan læreplanene ha hatt for historieskrivingen i denne perioden? I læreplanen for 1997 er kompetansemålene for nyere historie, som passer til å skrive om tyskerjentene, i utgangspunktet ikke veldig mange. De som kan argumenteres for at tematikken om tyskerjentene passer å inkludere i er:

«kunne gjøre rede for de viktigste politiske, økonomiske, sosiale, ideologiske og kulturelle endringer og konflikter»
«kunne gjøre rede for hvordan samfunnsutviklingen har virket integrerende, hvordan den har skapt sosial og økonomisk likhet og ulikhet og hvordan den har skapt kulturell samhörighet eller avstand»⁹⁷

De felles mål for både eldre og nyere historie gir derimot et bedre grunnlag for inkludering av temaet:

«... kunne plassere viktige hendinger og utviklingstrekk i ulike deler av verden i en historisk sammenheng, og kunne se hvordan hendelser og forhold i samtiden har sammenheng med menneskers handlinger og valg i både nær og fjern tid»

«... kunne forstå forholdet mellom mennesker og natur i et historisk perspektiv, og hvordan mennesker i ulike samfunn har tenkt, valgt og handlet innenfor økologiske rammevilkår»

«... kunne forstå lokale, nasjonale, regionale og globale sammenhenger i historien»

«kunne identifisere menneskesyn og samfunnsyn og kunne drøfte likestilling og likeverd i et historisk perspektiv»

Avhengig av hvordan det framstilles, kunne tematikken om tyskerjentene passet innunder disse læreplanmålene for historie. Det som også argumenterer sterkt for inkludering av tyskerjentene i tekstbøkene, er definisjonen på hva historie som fag skal være og hvilke formål det skal tjene:

Historie er et holdningsfag som viser det globale mangfoldet og rikdommen i kulturformer, samfunnsforhold og menneskers måter å innrette sine liv på til alle tider. Innsikt om dette mangfold gir grunnlag for toleranse og

---

⁹⁴ Bratholm 2001

⁹⁵ Bratholm 2001

⁹⁶ De må selvfølgelig fremdeles rette seg etter gjeldende læreplan i historie

⁹⁷ Kirke- utdannings-, og forskningsdepartementet 1996: 4-5

respekt. Faget gir mulighet for innlevelse i vanskelige handlingsvalg og etiske dilemmaer gjennom historiske studier av årsaker til kriger, konflikter og folkemord, samtidig som det viser hvordan det gjennom tidene også er kjempet for og imot demokrati, rettsstat, fred og ikke-voldelige konfliktløsninger. I nyere tid er fagets etiske utfordring særlig knyttet til innsikt i den historiske bakgrunnen for globale miljøutfordringer, sosial ulikhet, atomtrussel og moderne teknologi.⁹⁸

Både læreplanmålene og beskrivelsen av faget kan ha bidratt til at tyskerjentene gradvis har fått en større plass i videregående litteraturen. Likevel var det store variasjoner mellom bøkene i perioden fram til Kunnskapsløftet av 2006 og den nye læreplanen i historie kom.⁹⁹ Læreplanen for 2006 åpner opp for mer direkte muligheter til å inkludere tyskerjentene i litteraturen.

«Gjøre rede for bakgrunnen for de to verdenskrigene og drøfte virkninger disse fikk for Norden og det internasjonale samfunn»

«Gjør rede for noen økonomiske, sosiale og kulturelle utviklingstrekk i Norge etter 1945»

«Drøfte hvordan nasjonalstaten skapte nasjonal og kulturell samhörighet, men også konflikter og undertrykkelse»¹⁰⁰

Dette er i hovedsak de eneste læreplanmålene som kan argumenteres for at problematikken til tyskerjentene kan inngå i, til tross for at det siste læreplanmålet i hovedsak (sannsynligvis) brukes mest i sammenheng med fornorskningspolitikken og samene. Da forfatterne står «fritt» til å velge hvordan de ønsker å tolke læreplanmålene og hvilke temaer de ønsker å ha fokus på, kan det forklare hvorfor det i perioden etter 2006 fremdeles er store variasjoner i fremstillingen av tyskerjentene i tekstbøkene.

3.4.2 Cappelen Forlag

I denne perioden er Cappelen Forlag svært overrepresentert i tekstbøkene som er analysert. Av den grunn vil et eget avsnitt undersøke Cappelens tekstbøker for perioden.¹⁰¹ Det er vanskelig å finne nøyaktige tall på hvor mange historiebøker for videregående Cappelen har solgt, men om en skal lytte til en av Cappelens tekstbokforfattere i historie, Øivind Stenersen, mener han det ble solgt rundt 800 000 eksemplarer i perioden.¹⁰² Stemmer dette, er Cappelen tilsynelatende forlaget som har solgt flest historiebøker til videregående skoler, og har dermed hatt et ganske stort ansvar. Likevel, som Stenersen selv påpeker, er innholdet om tyskerjentene, i bøkene han selv har vært med å skrive, svært tynt.¹⁰³ I tekstbøkene fra Cappelen, fra både før og etter 2000¹⁰⁴, der Stenersen har hatt ansvar for å skrive om 2. verdenskrig, er det som står om tyskerjentene hvordan de ble skamklistet, angrepet, mobbet og/eller spyttet på.¹⁰⁵ Til spørsmål om hva årsaken til dette var, svarer han at det var en sammensetning av ulike faktorer. Slik som med alle tekstbøker for videregående var de svært begrenset av både læreplan og plassmangel.

---

⁹⁸ Kirke- utdannings-, og forskningsdepartementet 1996: 1

⁹⁹ Kunnskapsdepartementet 2006

¹⁰⁰ Utdanningsdirektoratet 2006

¹⁰¹ Cappelens titler er: Historie 2: verden og Norge etter 1850 (2002), Historie vg3 (2008), Mennesker i tid 2: verden og Norge etter 1750 (2008), Historie vg2-3: Ettbindsutgaven (2013) og Alle Tiders Historie (2014)

¹⁰² Ø. Stenersen, personlig kommunikasjon, 29. april, 2021. Stenersen hadde ansvar for å skrive om 2. verdenskrig i Cappelens bøker i perioden 1983-2013. I et intervju med han, kom han fram til at det måtte være rundt dette antallet bøker de hadde solgt.

¹⁰³ I denne perioden var Stenersen selv kun med å skrive i tre av de fem titlene nevnt; Historie 2: verden og Norge etter 1850 (2002), Historie vg 3 (2008) og Historie vg2-3: Ettbindsutgaven (2013)

¹⁰⁴ Ha i mente at det er ikke alle utgaver utgitt jeg har analysert, så det er her referert til de utgavene jeg har analysert.

¹⁰⁵ Emblem et al. 1983: 149, Emblem et al. 1997: 183, Libæk et al. 2002: 264

Han forklarte hvordan det i tekstbøker for videregående forventes at temaene presentert i bøkene må komprimeres i stor grad, slik at mye stoff kan dekkes på lite plass. Hverken læreplanen fra 1997 eller den fra 2006 la direkte opp til at temaet tyskerjenter var sentralt å ta med. Når spurt om kjønnsperspektivet er noe en kan argumentere i denne saken, svarer han at det alltid vil ha betydning. Han beskriver videre en historieskriving som har vært og er svært mannsdominert, og forteller om hvordan det tidligere arbeidet med likestillingskonsulentene hadde fått flere til å innse at de «måtte rett og slett ta [...] [seg] sammen og å forsøke å se det [historien] i et litt bredere perspektiv.»¹⁰⁶ Hadde han skulle skrevet en ny bok i dag, ville han ha skrevet om og utbrodert delen om tyskerjentene. Han forteller: «For når jeg ser på det jeg har skrevet nå, så er det jo latterlig kort».¹⁰⁷ Til forskjell fra de ovennevnte utgavene gir én av de analyserte bøkene for perioden, gitt ut av Cappelen, et noe bredere perspektiv på tyskerjentene. *Mennesker i tid 2*¹⁰⁸ fremstiller tematikken på denne måten:

«Mange kunne ha et sterkt og personlig ønske om gjengjeld og hevn. Kvinner som hadde giftet seg med eller vært kjærester med tyske soldater, var en utsatt gruppe. De ble nedsettende kalt tyskertøser og ble plaget og utskjelt. Noen fikk for eksempel håret klippet av. Disse kvinnene og barna deres ble internert av norske myndigheter i 1945. Et forhold til en tysk soldat ble i og for seg ikke regnet som straffbart. Begrunnelsen for interneringen var blant annet å hindre spredning av kjønnssykdommer og å beskytte kvinnene mot overgrep fra hevngjerrige nordmenn.»¹⁰⁹

Til tross for at denne fremstillingen tilbyr et bredere perspektiv enn de tidligere, og senere, utgavene fra Cappelen, er noen av ytringene i denne framstillingen svært vage. Hva betyr det for eksempel at «et forhold til en tysk soldat ble **i og for seg** ikke regnet som straffbart»? Var det straffbart eller var det ikke? Her hadde det vært nødvendig med en oppklaring. Boken er en av få som har inkludert de provisoriske anordningene og norske myndigheters begrunnelse for å internere kvinnene. Formuleringen i setningen, som tilsynelatende ikke ser ut til å stille spørsmålsteget ved validiteten til denne «begrunnelsen» kan bidra til å gi et misvisende inntrykk om straffegrunnlaget. Likevel er det fremdeles en av de mer dekkende bøkene gjennom hele perioden, og den mest dekkende fra Cappelen. Hvorfor de har utgitt to ulike utgaver i 2008 er derimot noe uklart.

3.4.3 Resterende forlag¹¹⁰

I de resterende forlagene kan det oppsummeres at det i alle bøker står mer enn i Cappelens historieverk, med unntak av *Mennesker i tid 2*, der det kanskje står tilnærmet like mye som flere av fremstillingene. Det blir i denne perioden mer vanlig å presentere rettsgyldigheten ved tyskerjentenes behandling, men variasjonene er store. Bøkene fra Det Norske Samlaget er blant de bøkene med den mest omfattende fremstillingen av tyskerjentene, og beskriver behandlingen de mottok med kritisk ordlag:

Kvinner som hadde hatt tyske kjærester, ble sterkt fordømt for det som mange regnet som seksuelt landssvik. Bak en slik oppfatning ligger en tankegang om at unge kvinners seksualitet er nasjonens eiendom, ikke deres egen – at deres seksualitet skulle tilkomme norske menn, ikke tyske. I frigjøringsdagene ble mange av disse kvinnene utsatt for regelrett mobbejustis i bygatene i noen bygder. I mange tilfeller ble de offentlig snauklippet

---

¹⁰⁶ Ø. Stenersen, personlig kommunikasjon, 29. april, 2021

¹⁰⁷ Ø. Stenersen, personlig kommunikasjon, 29. april, 2021

¹⁰⁸ Hansen 2008: 398

¹⁰⁹ Den siste tekstboken fra Cappelen, Heum et al. 2014, gir derimot et like lite, om ikke enda mindre nyansert fremstilling av tematikken

¹¹⁰ De resterende forlagene analysert i perioden er Aschehoug, Det Norske Samlaget og Gyldendal

og utsatt for seksualiserte overgrep. Omtrent halvparten ble internert i egne leirer i nærmere ett år, til tross for at de ikke hadde gjort noe straffbart.¹¹¹

I denne perioden er det disse bøkene som på mest nyansert og problematiserende måte tar opp tematikken. De andre bøkene tar alle opp temaet tyskerjenter, men i variert grad. I *Perspektiver*¹¹² er det inkludert et eget avsnitt om tyskerjentene, og virker dermed å være et mer omfattende bidrag enn flere tidligere bøker. Selv om det er to korte setninger om hvordan «[...] kvinnene ble satt i egne leirer i omtrent ett år som straff»¹¹³, og hvordan det noen steder hendte at politiet kjørte «dem rundt i byen på åpne lasteplan»¹¹⁴, er hovedvekten av fremstillingen på hvordan de ble behandlet av «gatas justis». Det nevnes at kvinnene ikke hadde brutt loven, men kun i sammenheng med hvordan uthengningen og trakasseringen foregikk, og ikke i sammenheng med de provisoriske anordningene eller andre former for utenomrettslig behandling av tyskerjentene.

Videre har også *Tidslinjer 2*¹¹⁵ problematisert tyskerjentenes behandling, men det som derimot er interessant å bemerke ved denne tittelen har med kjønnsperspektiv å gjøre. Grimnes, som trolig har skrevet delen om rettsoppgjøret i denne boken, er samme forfatter som med Nøkleby skrev *Spor i tid* i 1997. I 1997-utgaven kan en gå ut ifra at forfatterne av boken deler på skriveansvaret for 2. verdenskrig og okkupasjonen, da begge to (som tidligere nevnt) har sin ekspertise i norsk okkupasjonshistorie. I 2008-utgaven er Nøkleby derimot ikke en del av forfatterkorpset som skriver boken. Det er derimot andre kvinner involvert¹¹⁶, men som nevnt er Grimnes okkupasjonshistorikeren og det er derfor sannsynlig at han har hatt ansvar for denne delen. Det merkelige er at delen om tyskerjentene i denne nye utgaven er «tynnere» enn utgaven fra 1997:

Spor i tid: Norge etter 1850 (1997)

«TYSKARTØSENE»

«En skamplett på det norske rettsoppgjøret var behandlingen av de såkalte «tyskertøsene», et følelsesladet ord som omfattet så vel virkelige prostituerte som «skikkelige jenter» som hadde forelsket seg i en tysker. Mange steder snauklippet folk dem, og de ble utsatt for spott og spe. Folk flest forstod ikke at det ikke var lovgrunnlag for å ta et oppgjør med disse kvinnene. De hadde ikke brutt noen lov ved å omgås tyskere. Det var *ikke* straffbart å forelske seg i en tysker. Likevel ble 1097 kvinner over hele landet arrestert som tyskerjenter. Politiet var naturligvis klar over at de ikke hadde brutt loven, og derfor ble de arrestert etter politianordningens paragraf 6: «Personer som blir eller befryktes å ville bli utsatt for overlast fra befolkningens side på grunn av formodning om unasjonalt sinnelag, kan av politiet tas i forvaring [...]»¹¹⁷

Tidslinjer 2: Verden og Norge (2008):

«Også utenfor domstolene ble det gjort opp. Det rammet for eksempel jenter som hadde hatt tyske kjærester. Noen av de fikk klipt håret av. Flere ble internerte eller fengslet selv om slike kjæresteforhold ikke var ulovlige.»¹¹⁸

«[...] Denne dreiningen av interessen mot krigens ofre gjelder også dem som befant seg «på den gale siden», som det heter. Jenter som var blitt straffet på grunn av kjæresteforhold med tyskere, vant sympati, på samme

---

¹¹¹ Nielsen 2004: 155. Akkurat det samme står også i Abrahamsen 2007: 300

¹¹² Madsen et al. 2013

¹¹³ Madsen et al. 2013: 387

¹¹⁴ Madsen et al. 2013: 387

¹¹⁵ Grimnes et al. 2008

¹¹⁶ Lene Skovholt og Herdis Wiig

¹¹⁷ Grimnes & Nøkleby 1997: 137

¹¹⁸ Grimnes et al. 2008: 298

måte som såkalte tyskerbarn og barn av NS-foreldre. Flere ser med forståelse og innlevelse på dem som ble dømt under landssvikoppgjøret, uten at de nødvendigvis tar avstand fra selve oppgjøret.»¹¹⁹

Det kan selvsagt være ulike faktorer som har spilt inn på hvorfor tyskerjentene står fremstilt på ulike måter, til tross for at samme forfatter har vært med å skrive i begge bøker. Likevel er en nødt til å spekulere i om dette kan implisere at fremstillingen av tyskerjentene kan sees i sammenheng med kjønn. En er dog nødt til å påpeke at til tross for at bøkene har samme forfatter og er utgitt av samme forlag, er de basert på ulike læreplaner og bygget opp på veldig ulike måter. Samtidig er det vanskelig å ikke kommentere forskjellen i framstillingene ved den kvinnelige okkupasjonshistorikerens deltagelse i skriveprosessen og ved hennes fravær. Kjønnsperspektivet er ofte noe kontroversielt å ta opp, men som nevnt tidligere, er det ikke nødvendigvis slik at ikke forfatterne selv er enige i dette. Det er derimot ikke kun Stenersen som har uttalt seg om dette emnet. Forfatter av boken *Portal: Norge etter 1850*, May-Briith Ohman Nielsen underbygger også Stenersens påstand om at historiefaget har vært et mannstungt fag over lenger tid. Hun mener også at det har betydning på fagets innhold. Når det oppnås «mer kjønnsbalanse i forfatterkorpset [...] blir det plutselig mer kjønnsbalanse i det som skjer videre også, i boka [...]»¹²⁰ Denne oppfatningen ser tilsynelatende ut til å kunne underbygges gjennom denne analysen. Det kan ikke utelukkes helt for andre faktorer, men det ser ut til at i de bøkene som er analysert er tematikken rundt tyskerjentene i en del større grad problematisert og nyansert i bøker der det er kvinner som har hatt hovedansvaret for eller tatt del i å skrive om rettsoppgjøret og tyskerjentene.¹²¹

3.5 Implikasjoner

Det blir tydelig gjennom analysen av de ulike tekstbøkers innhold i perioden 1946-2014, at det har vært store variasjoner i fremstillingen av tyskerjentene både vertikalt og horisontalt. I hele perioden har informasjonen om tyskerjentene vært mangelfull i de aller fleste bøker. Det er kun få bøker som går noe dypere inn i problematikken.¹²² Selv disse bøkene gir bare et lite innblikk i det som egentlig er et svært omfattende tema. Det har blitt forsøkt å gi et svar på hva de underliggende årsakene til dette kan være, men en direkte årsakssammenheng vil ikke være mulig å argumentere. Det kan til slutt spekuleres i om mangelen på fremstillinger kan ha å gjøre med at historikerne selv ikke kan nok om temaet, eller at de mener det ikke representerer sentrale nok deler av historien. Neste kapittel vil derfor omhandle hvorfor *det er viktig* å skrive om dette temaet.

---

¹¹⁹ Grimnes et al. 2008: 299

¹²⁰ M-B. O. Nielsen, personlig kommunikasjon, 27. april, 2021

¹²¹ Titler dette gjelder: Grimnes & Nøkleby 1997, Nielsen 2004 & Abrahamsen et al. 2007

¹²² I hovedsak Nielsen 2004 og Abrahamsen 2007, og Grimnes & Nøkleby 1997

Kapittel 4: Av hvilke årsaker er det viktig å skrive om dette temaet i tekstbøker for videregående?

4.1 Didaktiske perspektiver

Allerede for læreplanen i 1976 stod det skrevet i samfunnsfaget, deriblant historie, at «oppdragelse til selvstendig og kritisk tenkning og intellektuell redelighet forutsetter både problemorienterte lærebøker og drøfting i klasserommet.»¹²³ Dette er et av utgangspunktene for hvorfor akkurat dette temaet er så viktig. Det er sannsynligvis, for mange, lett å fokusere på de «store hendelser» i historien, da disse tilsynelatende kan virke å være viktigst. Likevel kan hendelser som direkte omfavner få, ha stor betydning for den historiske forståelsen. Temaet «tyskerjenter» representerer en slags «outsider» i historien. Da den siste boken i analysen ble skrevet var det rundt 70 år siden krigens slutt. Tilsynelatende, burde deres historie derfor være allmenn kjent – med mindre det er slik at det ikke blir skrevet om fordi det ikke anses som viktig. Dette ser derimot ikke ut til å være saken.¹²⁴ Hvorfor tyskerjentene representerer en slags «outsider» i historieskrivingen er fordi de, som nevnt i analysen, tilsynelatende ikke passer inn med den norske nasjonalhistorien som formidles i videregående litteraturen. Tyskerjentenes historie vitner om en rettsstat som brøt med sentrale prinsipper, nødvendige for å kunne kalle seg «verdens mest demokratiske land»¹²⁵. Hvis en ønsker å gi elevene opplæring i «selvstendig og kritisk tenkning», burde en problematisering av Norge som demokrati tjene til dette formålet. Gjennom dette temaet kan en dekke kjerneelementer i den nye læreplanen som blant annet historisk empati¹²⁶; der elevene vil lære å se historien gjennom samtidens forutsetninger og forstå hvorfor forutsetninger og holdninger påvirker de valg som blir tatt.¹²⁷ I denne sammenheng vil det bety både å forstå tyskerjentenes valg om å inngå ulike forhold tyske okkupanter, samfunnets reaksjon på disse forholdene, politiets håndtering, helsevesenets og myndighetenes håndtering av situasjonen m.m.

Historisk empati er kun et av fem kjerneelementer i den nye læreplanen, og er også en underkategori av historisk tenkning. En nyansert fremstilling av tyskerjentene og behandlingen de mottok kan bidra til å utvikle elevenes historiske tenkning. Det forutsetter en evne til å se årsaker og virkninger, og også evnen til å jobbe selvstendig med kildearbeid. Etter å ha arbeidet med dette temaet over lengre tid, har jeg sett hvor stort kildeomfanget er. Temaet i seg selv representerer også en større fremstilling av årsak- og virkningsforklaringer, som kan angripes fra flere ulike innfallsvinkler. Tyskerjentene representerer dermed en god mulighet til å gi elevene en omfattende opplæring i historiefagets målsettinger. I den nye læreplanen, som tilsynelatende er lagt opp mer tematisk enn kronologisk, står lærerne mer fritt til selv å velge hvilke temaer de skal ta for seg for å oppfylle læreplanmålenes krav. Det er ikke slik at jeg argumenterer for at dette er negativt, den debatten uttaler jeg meg ikke om, men det kan derimot føre til at

---

¹²³ Kirke- og Undervisningsdepartementet 1976: 109

¹²⁴ Dette argumenteres i neste delkapittel.

¹²⁵ Aftenposten 2019

¹²⁶ Utdanningsdirektoratet 2020

¹²⁷ Pietras & Poulsen 2016: 118

sentrale temaer som er viktige for elevenes forståelse blir utelatt i mangel på dybdekompetanse om temaet hos flere lærere. Det er nettopp derfor det er så viktig å introdusere temaet på en god måte i tekstbøkene, slik at det blir enkelt for lærerne å se på hvilke ulike måter de kan bruke det i undervisningen sin. Kanskje kan tekstboken alene også vekke elevenes nysgjerrighet, om det skulle være slik at læreren ikke velger å bruke tid på tematikken.

4.1.1 Hva mener forfatterne og lærere i videregående selv?

Muntlige kilder er, som nevnt tidligere, gode kilder til å få svar på historiske spørsmål eller problemstillinger¹²⁸, men det er også viktig å være bevisst på at dette likevel er subjektive perspektiver. I intervju med forfatter av flere av Cappelens historieverk for videregående, Øivind Stenersen; forfatter av to av Det Norske Samlagets bøker, May-Brith Ohman Nielsen; og lektor fra Ski Videregående skole, Kristian Helstad har oppgavens problemstilling fått nye og relevante perspektiver. Disse perspektivene er sentrale for denne delen av oppgaven, spesielt da alle tre har bakgrunn som didaktikere og jobbet innenfor skole selv. Under vil en sammenfatning av deres synspunkter presenteres.

Nielsen formidler at hun tror at det å ta opp dette temaet i tekstbøkene «[...] kan tilby elevene en mulighet inn i å se at historie handler om vanlige folk, allmennmenneskelige forhold. Det handler om unge mennesker, og handler om livsvalg og situasjoner, der vi hele tiden gjør en vurdering i en situasjon, så gjør vi kanskje en annen vurdering etterpå, og så er det noen som har synspunkter på det.»¹²⁹ Å lese og lære om dette, kan skape en forståelse hos elevene om at historien er ekte, «det handler om ekte valg og handlinger.»¹³⁰ Hun beretter videre om hvordan mye historie, som hun mener havner på et litt overordnet plan, ikke gjør det så lett for elevene å se betydningen det har i eget liv. Dette er den ene siden av hvorfor hun mener temaet er viktig, og den andre omhandler hvordan historie burde sette lys på og fungere som en mulighet til å starte dialog om det som innebærer «tabu» og traumer. Hun mener at temaer som tas opp i historiebøkene vil kunne hjelpe unge å tørre og spørre om det, og det kan i tillegg føre til at de overfører kunnskapen fra det de har lært til andre situasjoner – og slik vil historien bli rikere for dem. I hennes mening er det viktig at historie er noe de som leser det skal kunne ha med seg i livet sitt, «og hjelpe dem til å bli litt klokere på seg selv og andre mennesker». Her mener hun at tematikken rundt tyskerjenter står i en særstilling til å bidra med.¹³¹ Hennes argumenter for viktigheten av historie er i utgangspunktet en beskrivelse av historiebevissthet; hvordan å forstå sin egen historie ut ifra fortolkninger om fortiden og forventninger om fremtiden.¹³²

Stenersen mener også det er viktig å skrive om dette temaet i tekstbøkene, og forteller at om han skulle skrevet en ny historiebok for videregående ville han gjort det svært annerledes. Han regner med at han da ville ha tatt utgangspunkt i en skjebne og satt det inn i en større sammenheng, for på den måten å skape forståelse hos elevene for den sterke fordømmelse av disse kvinnene i etterkrigstiden. Han mener det er viktig å skrive

---

¹²⁸ Melve & Ryymin 2018: 123

¹²⁹ M-B. O. Nielsen, personlig kommunikasjon, 27. april, 2021

¹³⁰ M-B. O. Nielsen, personlig kommunikasjon, 27. april, 2021

¹³¹ M-B. O. Nielsen, personlig kommunikasjon, 27. april, 2021

¹³² Paulssen 2011: 9-10

om det for å vise hvordan denne fordømmelsen har endret seg etter hvert som en har fått det på avstand og at en i dag ser det på nyansert måte.¹³³ Gjennom denne måten å presentere temaet på vil elevene få trening i historisk empati; å forstå at fordømmelsen og reaksjonene på tyskerjentenes «feiltrinn» kom som et resultat av samtiden, og at vi i dag ser svært annerledes på det, fordi samtiden vi lever i er svært ulik samtiden under 2. verdenskrig.

Helstad, som fremdeles jobber i skolen, formidler at temaet tyskerjenter er viktig, og mener at det står altfor lite om det i tekstbøkene fra før. Han må derfor ty til egne materialsamlinger, ta kopier av ulike bøker, og lage egne opplegg når han skal bruke temaet i undervisningen. I hans mening er det viktig å skrive om tyskerjentene fordi de representerer ulike viktige aspekter ved den norske historien. Blant annet bør tyskerjentene inkluderes i fremstillinger som skal skape forståelse for hva som skjer etter en krig; hva er konsekvensene av krig og konflikt, og hvilken/hvilke ulike fortellinger formidles etter en krig? Han beskriver hvordan den norske historien etter krigen forsøkte å formidle en fremstilling av krigen «de kunne leve med». Her spiller nasjonalisme inn; etter en krig er det vanlig å fremstille landet fra best mulig side, og å framheve de sidene ved historien som passer best inn i denne fremstillingen. I slike tilfeller vil det være vanlig å skape en sort-hvitt-fremstilling av hvordan det var, «oss og dem» og den norske historien handler i hovedsak om motstandsfolket på den ene siden, og på den andre siden dem som samarbeidet med tyskerne; «heltene» og «fiendene».¹³⁴ Tyskerjentene blir i denne fortellingen ofte enten fremstilt som «fienden» for å skulle passe inn i fortellingen, eller, som analysen viser, ikke inkludert da deres fortelling bryter med illusjonen; om «heltene» i Norge og det norske demokratiet som bestod selv under NS og 2. verdenskrig. Det blir i denne sammenheng også viktig å skrive om på hvilke måter de som «bryter» med den nasjonalistiske fremstillingen blir straffet av samfunnet ellers. «Hva er straffen man får via rettsvesenet og hva er den straffen som kommer via mobben?»¹³⁵ Det Helstad mener er sentralt å skrive om i denne sammenheng, er forskjellene i kollaboratørers straffer; hvor tyskerjentene representeres på den ene siden og for eksempel krigsprofitørene, som tjente millioner på krigen, på andre siden. Å se på sammenhenger og perspektiver i denne forskjellsbehandlingen er et viktig aspekt for elevenes historiske forståelse. Stilt spørsmålet om hva temaet kan tilby elever som andre temaer kanskje ikke kan, svarer han, i likhet med Nielsen; at temaet er svært viktig for historisk empati, det å sette seg inn i tyskerjentenes situasjon og omgivelser. I tillegg mener Helstad det er viktig å lære elevene om «de mørke sidene» ved den norske historien, og ikke kun «glansbildene». På denne måten vil det skape forståelse for at selv om Norge «[...] liker å selge seg selv som en fredsnasjon, og demokratisk [...]» så har ofte slike fortellinger store nyanser, og disse er det viktig å sette lys på, mener Helstad.

---

¹³³ Ø. Stenersen, personlig kommunikasjon, 29. april, 2021

¹³⁴ K. Helstad, personlig kommunikasjon, 28. april, 2021

¹³⁵ K. Helstad, personlig kommunikasjon, 28. april, 2021

Kapittel 5: Oppsummering og konklusjon

5.1 Historielitteraturen i videregående har en vei å gå

Til tross for forskjeller i løpet av tiårene fra 1946-2014, er det en gjennomgående trend med svært lite fokus på tyskerjentene i den norske videregående litteraturen. Trendene ser ut til å peke i retningen av at norsk historieskriving for videregående fremdeles har en vei å gå når det gjelder å avdekke historiens sannheter. Til tross for at det tilsynelatende «kun» er læreplan og plassmangel som hindrer forfatterne i å skrive mer om temaet, virker den norske nasjonalhistorien fremdeles å være så godt etablert at det er vanskelig å endre radikalt på framstillingen. Det er ingen tvil om at forfatterne av tekstbøkene har blitt sterkt påvirket av samtiden de lever i. Dette er gjeldende for hele perioden, men i etterkrigstidens nærhet spesielt. I denne perioden er ikke tyskerjentene nevnt i det hele tatt, til tross for den store oppmerksomheten de fikk i samfunnet ellers. Senere i perioden er det også andre hendelser som tilsynelatende kan ha hatt stor påvirkning på samtidens forfattere; Den nye kvinnebevegelsen og kvinnerevolusjon på 1970-tallet; Likestillingsloven av 1979; likestillingsperspektivet i læreplanen; og et skifte i kjønnsfordelingen i historieskrivingen for videregående, der flere kvinner etter hvert har fått plass i forfatterkorpset. Det finnes en lang rekke forandringer og utviklinger i samfunnet som har bidratt til å påvirke samtidens forfattere, og det har etter hvert ført til at tyskerjentene har fått større plass i tekstbøkene. Dette har derimot vært en langvarig prosess, der det skulle ta over 50 år før de ble nevnt i annen sammenheng enn som «kvinner som hadde vært med fienden og dermed blitt skamklistet og mobbet». Fra 1997 og utover begynte utviklingen å gå i riktig retning, men det har også gjennom perioden fra 2000 til 2014 vært flere «tilbakeslag» i denne utviklingen. Der noen forlag og forfattere har valgt å utbrodere temaet, spesielt rundt 2000 og en liten periode utover, har det i slutten av 2000-tallet og videre sett ut til at utviklingen bortimot har gått i feil retning; De siste bøkene skrevet i 2013 og 2014 ser ut til nesten å ha gått tilbake til trenden som var før 1997. Det som også er interessant, er hvordan Cappelen, som et av de største forlagene innenfor videregående litteraturen i historie, ikke har holdt følge med den omfattende forskningen på feltet. Akkurat hva årsakene til den negative trenden de siste årene er, kan vanskelig besvares konkret. En kan derimot utelukke læreplanen som mulig årsak, siden den ikke hadde endret seg siden 2006. Man kan spekulere i om det kan forklares gjennom Stenersens påstand om at historieskrivingen, i perioden han skrev, var svært mannsdominert, men at det «har sikkert blitt bedre nå, håper vi.»¹³⁶ Dette håper jeg og, og den nye læreplanen virker å ha positive forutsetninger for utviklingen av historieskrivingen innenfor dette temaet.

5.2 Et blikk framover

Som med alle nye læreplaner, innebærer Fagfornyelsen 2020 både nye læreplanmål og en generell endring i framtoning.¹³⁷ De nye kjerneelementene ble så vidt nevnt i forrige kapittel, så som en siste bemerkning i denne oppgaven vil jeg forsøke å gi et blikk framover om hva som forhåpentligvis kan forventes i historieskrivingen som kommer.

---

¹³⁶ Ø. Stenersen, personlig kommunikasjon, 29. april, 2021

¹³⁷ Utdanningsdirektoratet 2020

Av nye læreplanmål er det spesielt tre som har en ordlyd svært passende til å diskutere tyskerjentene i undervisningen, og dermed også i historieskrivingen for videregående.

«Drøft bakgrunnen for verdenskrigene og et utvalg andre sentrale kriger og konflikter og reflekter over hvorvidt fredsslutninger har bidratt til å skape fred og forsoning.»

«Analysere hvordan framstillinger av fortid er blitt brukt i Norge for å skape nasjonal identitet og drøfte hvilke virkninger dette har hatt for ulike grupper.»

«Utforske menneskers handlingsrom og valgmuligheter i konfliktsituasjoner og vurdere konsekvenser av valgene de har tatt.»¹³⁸

Historisk empati har allerede blitt nevnt som ett av kjerneelementene, og kan vise seg å bli svært viktig for en større problematisering av tyskerjentenes behandling i tekstbøkene. De resterende kjerneelementene består av historiebevissthet¹³⁹, utforskende historie og kildekritisk bevissthet, sammenhenger og perspektiver og mennesker og samfunn i fortid, nåtid og fremtid.¹⁴⁰ Det blir dermed desto viktigere for lærebøkene å fremstille et nyansert og kritisk blikk på ulike hendelser i historien, og ulike aktørers rolle i disse hendelsene. Med det sagt, vil det derfor bli interessant å se hva de nye utgavene av tekstbøker for historie i videregående inkluderer av dette temaet.

---

¹³⁸ Utdanningsdirektoratet 2020

¹³⁹ Dette innebærer at «elevene skal forstå seg selv som historieskapte og historieskapende med en fortid, nåtid og fremtid.» (Utdanningsdirektoratet 2020) Det innebærer at de forstår seg selv som en del av historien gjennom deres tolkning av fortid, forståelse av nåtid og forventninger om fremtiden. (Paulssen 2010: 9-10)

¹⁴⁰ Utdanningsdirektoratet 2020

Referanser

Tekstbøker for videregående

1940- og 1950-tallet

Øverås, A. & Midgaard, J. (1946). *Norges historie: med hoveddrag av de andre nordiske lands historie; for gymnas og læreskoler*. Aschehoug.

Jensen, M. (1947) *Nordens historie for gymnaset*. J. W. Cappelens Forlag.

Bull, E. (1948). *Nordmenn før oss: Norgeshistorie for gymnaset*. Johan Grundt Tanum Forlag

Bull, E. (1959). *Nordmenn før oss: Norgeshistorie for gymnaset*. Johan Grundt Tanum Forlag

1960- og 1970-tallet

Jensen, M. (1960). *Nordens historie for gymnaset*. J. W. Cappelens Forlag.

Øverås, A. & Midgaard, J. (1968). *Norges historie: med hoveddrag av de andre nordiske lands historie; for gymnas og læreskoler*. Aschehoug.

Bull, E. (1976). *Nordmenn før oss: Norgeshistorie for gymnaset*. Johan Grundt Tanum Forlag

Myklebust, T. (1976) *Perspektiver på Vesten og Verden 2: trekk av den nyere tids historie: 1920-1975*. Gyldendal Norsk Forlag.

Halvorsen, T., Eriksen, T. L., Eriksen, K. (1977). *Fortid og samtid 2: Norsk historie etter 1870*. Fabritius Forlagshus.

Bjøøl, E. & Greve, T. (1978). *Verden blir én: Historie for den videregående skole; Bind 3*. J. W. Cappelens Forlag AS.

1980- og 1990-tallet

Emblem, T., Stenersen, Ø., Syvertsen, T. (1983). *Norge 2 etter 1850: Cappelens historieverk for den videregående skolen*. J. W. Cappelens Forlag AS.

Halvorsen, T., Eriksen, T. L., Eriksen, K. (1984). *Fortid og samtid 2: Norsk historie etter 1870*. Gyldendal Norsk Forlag.

Olstad, F. (1994). *Veier til vår tid: Norgeshistorie etter 1850*. Universitetsforlaget.

Emblem, T., Libæk, I., Stenersen, Ø., Syvertsen, T. (1997). *Norge 2: Norgeshistorie etter 1850*. J. W. Cappelens Forlag AS.

Grimnes, O. K. & Nøkleby, B. (1997). *Spor i tid: Norge etter 1850*. Aschehoug.

Eriksen, T. L. (1998). *Vår felles fortid: Norge og verden etter 1940*. Gyldendal Undervisning.

2000- og 2010-tallet

Libæk, I., Stenersen, Ø., Sveen, A. & Aastad, S. (2002). *Historie 2: verden og Norge etter 1850*. Cappelen.

Digernes, A. N., Erslund, G. A., Hoff, R. H. & Martinsen, K. D. (2003). *Historie.vgs: verden og Norge etter 1850*. Gyldendal Norsk Forlag AS.

Nielsen, M-B. O. (2004). *Portal: Norge etter 1850*. Det Norske Samlaget.

Abrahamsen, O. A., Nielsen, M-B. O., Dyrvik, S. & Aase, A. (2007). *Portal: Nyere historie*. Det Norske Samlaget.

Libæk, I., Stenersen, Ø., Sveen, A. & Aastad, S. A. (2008). *Historie Vg 3: Fra 1700-tallet til i dag*. Cappelen.

Hansen, S. O., Bakkerud, A., Hagen, H. J., Hamran, O., Jacobsen, A. K. & Heum, T. (2008). *Mennesker i tid 2: Verden og Norge etter 1750*. Cappelen Damm.

Grimnes, O. K., Øhren, A., Eriksen, T. L., Wiig, H., Ertresvaag, E., Eliassen, J. & Skovholt, L. (2008). *Tidslinjer 2: Verden og Norge; Historie Vg3*. Aschehoug.

Madsen, P. A., Killerud, I. H., Roaldset, H., Hansen, A. B. & Sæther, E. (2013). *Perspektiver: Historie Vg2/Vg3*. Gyldendal Undervisning.

Libæk, I., Stenersen, Ø., Sveen, A. & Aastad, S. A. (2013). *Historie vg2-3: Ettbindsutgaven*. Cappelen Damm.

Heum, T., Martinsen, K. D., Moum, T. & Teige, O. (2014). *Alle Tiders Historie VG3: Verden og Norge etter 1750*. Cappelen Damm.

Metode

Andresen, A. (2015) *Å gripe fortida*. Samlaget.

Melve, L. & Ryymin, T. (Red.). (2018). *Historikerens arbeidsmåter*. Universitetsforlaget.

Pietras, J. & Poulsen, J. A. (2016). *Historiedidaktik: Mellom teori og praksis*. Hans Reitzels Forlag

Tidligere forskning

Andenæs, J. B. (1979). *Det vanskelige oppgjøret: rettsoppgjøret etter okkupasjonen*. Tamum-Norli.

Drolshagen, E. (2009). *De gikk ikke fri: kvinnene som elsket okkupasjonsmaktens soldater*. Forlaget Oktober.

Olsen, K. (1998). *Krigens barn: De norske krigsbarna og deres mødre*. Aschehoug.

Papendorf, K. (2015) *Siktet som tyskertøs: Rettsoppgjøret i videre forstand*. Novus Forlag.

Senje, S. (1986). *Dømte kvinner*. Pax Forlag A.s.

Wiig, B. (1984). *Kvinner selv: den skjulte Norgeshistorien fra vår nære fortid*. J. W. Cappelens Forlag a.s.

Aviser fra etterkrigstiden

Arbeider-Avisa. (1945, 2. juni). Tysker-gjenter.

Bergens Arbeiderblad. (1945, 13. juni). Tidevervstegn.

Morgenbladet. (1945, 19. mai). Hårklipping er ikke verdig. La tysker-tøsene i fred.

Masteroppgaver

Hauge, K. (2016). *Kvinner, krig og forbudt kjærlighet: En studie av hvordan tyskerjentene i Hedmark ble behandlet i tiden like etter frigjøringen*. [Masteroppgave, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet i Trondheim]. NTNU Open.

https://ntnuopen.ntnu.no/ntnu-xmlui/bitstream/handle/11250/2455178/karoline_hauge_master.pdf?sequence=1

Høst, A. T. (2011). *Nasjonalfølelse i klasserommet: En undersøkelse av hvordan 1814 er behandlet i skolebøker for videregående skoler 1900-1950*. [Masteroppgave, Universitetet i Oslo]. DUO vitenarkiv. <https://www.duo.uio.no/handle/10852/23365>

Morley, K. A. (2019) *Tyskerjenter på utstilling: Vanskelig eller uønsket kulturarv ved norske museer?*. [Masteroppgave i museologi og kulturarv, Universitetet i Oslo]. DUO vitenarkiv.

https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/70287/Tyskerjenter_pa_utstillingMORLEY_master2019.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Paulssen, C. (2011). *Historiebevissthet: Erfaringsnært, men teorifjernt En undersøkelse av undervisningsorienteringen til et utvalg historielærere i videregående skoler i Sør-Trøndelag* [Masteroppgave, Norges teknisk-naturvitenskapelig universitet]. NTNU Open.

https://ntnuopen.ntnu.no/ntnu-xmlui/bitstream/handle/11250/270276/446084_FULLTEXT01.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Pedersen, T. A. (2006). *Tyskerjenter i Norge: Reaksjoner og klippeaksjoner, 1940-1946*. [Masteroppgave i historie, Universitetet i Oslo]. DUO vitenarkiv.

https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/23580/pedersen_47508.pdf?sequence=2

Snerting, G. S. (2017). «Simpel var du, tyskertøs»: Debatten rundt tyskerjenter i trønderske aviser etter fredsslutningen i 1945. [Masteroppgave, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet i Trondheim]. NTNU Open.

https://ntnuopen.ntnu.no/ntnu-xmlui/bitstream/handle/11250/2457670/Gunn_Solvor_Snerting.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Wagnild, A-K. (2010). *Et dobbelt svik? Tyskerjentene sett i lys av nasjonalitet og seksualitet*. [Masteroppgave, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet i Trondheim]. <https://docplayer.me/18786792-Anne-katrine-wagnild-et-dobbelt-svik-tyskerjentene-sett-i-lys-av-nasjonalitet-og-seksualitet.html>

Læreplaner og fagfornyelser

Kirke- og Undervisningsdepartementet. (1976). *Læreplan for den videregående skole: Del 2; Felles allmenne fag*. Gyldendal.

Kirke- og Undervisningsdepartementet. (1985) *Læreplan for den videregående skole: Del 2; Felles allmenne fag*. Gyldendal.

Kirke- utdannings-, og forskningsdepartementet. (1996) *Læreplan for videregående opplæring: Eldre historie. Nyere historie. Felles allmenne fag.*

Utdanningsdirektoratet. (2006). *Læreplan i historie (HIS01-02)*.
<https://www.udir.no/kl06/HIS1-02/>

Kunnskapsdepartementet (2006). *Kunnskapsløftet 2006*.
https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kilde/ufd/prm/2005/0081/ddd/pdfv/256458-kunnskap_bokmaal_low.pdf

Utdanningsdirektoratet. (2020). *Kunnskapsløftet 2020*. <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/lareplanverket/fagfornyelsen/nye-lareplaner/>

Utdanningsdirektoratet. (2020). *Læreplan i historie (HIS01-03)*.
<https://www.udir.no/lk20/his01-03>

Stortingsmeldinger

Meld. St. 28 (2015-2016). *Fag – Fordypning – Forståelse – En fornyelse av Kunnskapsløftet*, Kunnskapsdepartementet.

<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-28-20152016/id2483955/>

Annet

Aftenposten (2019, 10. mai). *Norge verdens mest demokratiske land*.
<https://www.aftenposten.no/verden/i/p6an4G/norge-verdens-mest-demokratiske-land>

Aschehoug. (u. å.). *Ole Kristian Grimnes*. Hentet 6. mai 2021 fra
https://ugla.aschehoug.no/Ole-Kristian_Grimnes

Bratholm, B. (2001, 23. mars). *Godkjenningsordningen for lærebøker 1889-2001, en historisk gjennomgang*. Høgskulen i Vestfold. <http://www-bib.hive.no/tekster/hveskrift/notat/2001-05/not5-2001-02.html>

Cappelen Damm. (u. å.). *Berit Nøkleby*. Hentet 6. mai 2021 fra
<https://www.cappelendamm.no/forfattere/Berit%20N%C3%B8kleby-scid:8694>

Lønna, E. (2003). *Den nye kvinnebevegelsen i 1970-årene*. Kvinnehistorie.no.
<https://www.kvinnehistorie.no/artikkel/t-780>

Olsen, K. (2020, 21. oktober). *Tyskerjenter*. Universitetet i Oslo.
<https://www.norgeshistorie.no/andre-verdenskrig/1757-Tyskerjenter.html>

Olsen, K. (2020, 21. oktober). *Krigsbarn i fredstid*. Universitetet i Oslo.
<https://www.norgeshistorie.no/andre-verdenskrig/1756-Krigsbarn-i-fredstid.html>

Språkrådet. (u. å.) *Lærebokgransking*. Hentet 8. mai 2021 fra
<https://www.sprakradet.no/Vi-og-vart/Om-oss/historie-i-tre-delar/norsk-sprakrad/larebokgransking/>

Svartstad, A. (1998, 6. september). *Norge verst mot tyskerjentene*. Dagbladet.
<https://www.dagbladet.no/nyheter/norge-verst-mot-tyskerjentene/65478090>

Sørensen, Ø. (2020, 21. oktober). *Rettsoppgjøret etter andre verdenskrig*. Universitetet i Oslo. <https://www.norgeshistorie.no/andre-verdenskrig/1744-rettsoppgjoret-etter-andre-verdenskrig.html>

Universitetet i Agder. (2019, 29. mai). *May-Brith Ohman Nielsen*. <https://www.uia.no/kk/profil/mayon>

Universitetet i Oslo. (2020, 10. mars). *Elverumsfullmakten*. <https://www.norgeshistorie.no/kilder/andre-verdenskrig/K1708-elverumsfullmakten.html>

Universitetet i Oslo: det juridiske fakultet. (2018, 13. juni). *Knut-Erich Papendorf*. <https://www.jus.uio.no/ikrs/personer/emeritus/knutp/>

Vedlegg 1: Utdrag fra tekstbøker

Egen innsamling av utdrag fra norske tekstbøker i historie for gymnas og videregående skole, 1946 – 2014. Fremstillinger av tyskerjentene , rettsoppgjøret m.m.

Innhold

1940- og 1950-tallet.....	38
Øverås, A. & Midgaard, J. (1946) <i>Norges Historie: med hoveddrag av de andre nordiske lands historie; for gymnas og læreskoler</i> , s. 221.....	38
Jensen, M. (1947). <i>Nordens historie for gymnaset</i> , s. 236.....	38
Bull, E. (1948). <i>Nordmenn før oss: Norgeshistorie for gymnaset</i> , s. 302-303.....	38
Bull, E. (1959). <i>Nordmenn før oss: Norgeshistorie for gymnaset</i> , s. 295-296.....	39
60- og 70-tallet.....	40
Jensen, M. (1960). <i>Nordens Historie for gymnaset</i> , s. 240	40
Øverås, A. & Midgaard, J. (1968). <i>Norges Historie</i> , s. 230.....	40
Bull, E. (1976). <i>Nordmenn før oss: Norgeshistorie for gymnaset</i> , s. 312	40
Myklebust, T. (1976). <i>Perspektiver på Vesten og Verden 2: Trekk av den nyere tids historie: 1920-1975</i> , s. 96	40
s. 97	Feil! Bokmerke er ikke definert.
s. 98	Feil! Bokmerke er ikke definert.
Halvorsen, T., Eriksen, T. L. & Eriksen, K. (1977) <i>Fortid og samtid 2: Norsk historie etter 1870</i> , s. 122-124	42
Bjøl, E. & Greve, T. (1978). <i>Verden blir én: Historie for den videregående skole; Bind 3</i> , s. 188.....	43
80- og 90-tallet.....	44
Emblem, T., Stenersen, Ø., Syvertsen, T. (1983). <i>Norge 2 etter 1850: Cappelens historieverk for den videregående skolen</i> , s. 149	44
Halvorsen, T., Eriksen, T. L., Eriksen, K. (1977). <i>Fortid og samtid 2: Norsk historie etter 1870</i>	44
s. 141-142.....	44
Olstad, F. (1994). <i>Veier til vår tid: Norgeshistorie etter 1850</i> , s. 157-160.....	45
Emblem, T., Libæk, I., Stenersen, Ø., Syvertsen, T. (1997). <i>Norge 2: Norgeshistorie etter 1850</i> , s. 183-184	47
Grimnes, O. K. & Nøkleby, B. (1997). <i>Spor i tid: Norge etter 1850</i> , s. 136-138	47
Eriksen, T. L. (1998). <i>Vår felles fortid: Norge og verden etter 1940</i>	48
(1993), s. 53-56.....	48
(1998), s. 51.....	49
2000- og 2010-tallet.....	50

Libæk, I., Stenersen, Ø., Sveen, A. & Aastad, S. (2002). <i>Historie 2: verden og Norge etter 1850</i> , s. 260-265	50
Digernes, A. N., Erslund, G. A., Hoff, R. H. & Martinsen, K. D. (2003). <i>Historie.vgs: verden og Norge etter 1850</i> , s. 316	51
Nielsen, M-B. O. (2004). <i>Portal: Norge etter 1850</i> , s. 155-156	52
Abrahamsen, O. A., Nielsen, M-B. O., Dyrvik, S. & Aase, A. (2007). <i>Portal: Nyere historie</i> , s. 298-301	53
Libæk, I., Stenersen, Ø., Sveen, A. & Aastad, S. A. (2008). <i>Historie Vg 3: Fra 1700-tallet til i dag</i> , s. 257-.....	55
Hansen, S. O., Bakkerud, A., Hagen, H. J., Hamran, O., Jacobsen, A. K. & Heum, T. (2008). <i>Mennesker i tid 2: Verden og Norge etter 1750</i>	55
Grimnes, O. K., Øhren, A., Eriksen, T. L., Wiig, H., Ertresvaag, E., Eliassen, J. & Skovholt, L. (2008). <i>Tidslinjer 2: Verden og Norge; Historie Vg3</i> , s. 298-301	56
Madsen, P. A., Killerud, I. H., Roaldset, H., Hansen, A. B. & Sæther, E. (2013). <i>Perspektiver: Historie Vg2/Vg3</i> , s. 387	58
Libæk, I., Stenersen, Ø., Sveen, A. & Aastad, S. A. (2013). <i>Historie vg2-3: Ettbindsutgaven</i> , s. 371.....	58
Heum, T., Martinsen, K. D., Moum, T. & Teige, O. (2014). <i>Alle Tiders Historie VG3: Verden og Norge etter 1750</i> , s. 257-258.....	59

Bøker – titler

1940- og 1950-tallet

Øverås, A. & Midgaard, J. (1946) *Norges Historie: med hoveddrag av de andre nordiske lands historie; for gymnas og læreskoler*

Jensen, M. (1947). *Nordens historie for gymnaset*

Bull, E. (1948). *Nordmenn før oss: Norgeshistorie for gymnaset*

Bull, E. (1959). *Nordmenn før oss: Norgeshistorie for gymnaset*

1960- og 1970-tallet

Jensen, M. (1960). *Nordens Historie for gymnaset*

Øverås, A. & Midgaard, J. (1968). *Norges Historie*

Bull, E. (1976). *Nordmenn før oss: Norgeshistorie for gymnaset*

Myklebust, T. (1976). *Perspektiver på Vesten og Verden 2: Trekk av den nyere tids historie: 1920-1975*

Halvorsen, T., Eriksen, T. L. & Eriksen, K. (1977) *Fortid og samtid 2: Norsk historie etter 1870*

Bjøll, E. & Greve, T. (1978). *Verden blir én: Historie for den videregående skole; Bind 3*

1980- og 1990-tallet

Emblem, T., Stenersen, Ø., Syvertsen, T. (1983). *Norge 2 etter 1850: Cappelens historieverk for den videregående skolen*

Halvorsen, T., Eriksen, T. L., Eriksen, K. (1984). *Fortid og samtid 2: Norsk historie etter 1870*

Olstad, F. (1994). *Veier til vår tid: Norgeshistorie etter 1850*

Emblem, T., Libæk, I., Stenersen, Ø., Syvertsen, T. (1997). *Norge 2: Norgeshistorie etter 1850*

Grimnes, O. K. & Nøkleby, B. (1997). *Spor i tid: Norge etter 1850*

Eriksen, T. L. (1998). *Vår felles fortid: Norge og verden etter 1940*

2000- og 2010-tallet

Libæk, I., Stenersen, Ø., Sveen, A. & Aastad, S. (2002). *Historie 2: verden og Norge etter 1850*

Historie.vgs: Verden og Norge etter 1850
Digernes, A. N., Erslund, G. A., Hoff, R. H. & Martinsen, K. D. (2003).

Historie.vgs: verden og Norge etter 1850
Nielsen, M-B. O. (2004). *Portal: Norge etter 1850.*

Abrahamsen, O. A., Nielsen, M-B. O., Dyrvik, S. & Aase, A. (2007). *Portal: Nyere historie*

Libæk, I., Stenersen, Ø., Sveen, A. & Aastad, S. A. (2008). *Historie Vg 3: Fra 1700-tallet til i dag*

Hansen, S. O., Bakkerud, A., Hagen, H. J., Hamran, O., Jacobsen, A. K. & Heum, T. (2008). *Mennesker i tid 2: Verden og Norge etter 1750*

Grimnes, O. K., Øhren, A., Eriksen, T. L., Wiig, H., Ertresvaag, E., Eliassen, J. & Skovholt, L. (2008). *Tidslinjer 2: Verden og Norge; Historie Vg3*

Madsen, P. A., Killerud, I. H., Roaldset, H., Hansen, A. B. & Sæther, E. (2013). *Perspektiver: Historie Vg2/Vg3*

Libæk, I., Stenersen, Ø., Sveen, A. & Aastad, S. A. (2013). *Historie vg2-3: Ettbindsutgaven*

Heum, T., Martinsen, K. D., Moum, T. & Teige, O. (2014). *Alle Tidens Historie VG3: Verden og Norge etter 1750*

Utdrag

1940- og 1950-tallet

Øverås, A. & Midgaard, J. (1946) *Norges Historie: med hoveddrag av de andre nordiske lands historie; for gymnas og læreskoler*

Jensen, M. (1947). *Nordens historie for gymnaset*

Bull, E. (1948). *Nordmenn før oss: Norgeshistorie for gymnaset*

Bull, E. (1959). *Nordmenn før oss: Norgeshistorie for gymnaset*

Øverås, A. & Midgaard, J. (1946) *Norges Historie: med hoveddrag av de andre nordiske lands historie; for gymnas og læreskoler, s. 221*

«I mai 1945 slo endelig frigjøringsens time. På en rekke frontavsnitt ute i Europa kapitulerte de tyske hærene, og den 7. mai overgav den tyske overkommando seg uten vilkår til de allierte makter. Denne kapitulasjonen gjaldt også de styrkene som stod i Norge, og således slapp vi nye krigshandlinger på norsk jord.

En veldig bølge av glede og takk gikk gjennom det norske folket da budskapet kom om at landet atter var fritt. I flere dager gikk folk i en eneste feststemning, og den 17. mai ble feiret under en tilslutning med en glød som aldri før.

Kronen på frigjøringsverket ble satt den 7. juni da kong Haakon etter 5 års fravær vendte tilbake til landet og atter holdt inntog i hovedstaden. Han ble hilst med ubeskrivelig jubel av enorme menneskemengder i Oslo, og over hele landet ble kongeinntoget festligholdt under begeistret tilslutning.»

Jensen, M. (1947). *Nordens historie for gymnaset, s. 236*

«Kapitulasjonen: I april 1945 var det åpenbart at tyskerne ikke kunne holde ut stort lenger. Blant tyskerne i Norge var det to retninger, en som ville fortsette motstanden selv om Tyskland kapitulerte, og en som ville ha en fredelig våpenstillstand. Terboven var den ledende i motstandspartiet. Heldigvis for oss seiret de som ville ha en fredelig avvikling. Terboven og den tyske politisjef gikk inn i en bunker og sprengte seg selv i luften. Den 7. mai kom meldingen om kapitulasjonen, og flagg etter flagg gikk til topps. Dagen etter fikk hjemmestyrkene og det hemmelige politi ordre til å tre fram og overta ansvaret for ro og orden. Det myldret av unge menn med armbind og maskinpistoler i alle gater. De neste dagene gikk i en festrus som kulminerte den 7. juni da Kongen gjorde sitt inntog i Norge. Nygaardsvold hadde på forhånd sagt fra at hans regjering ville trekke seg tilbake når den igjen var på norsk jord. Den nye regjering ble sammensatt av menn av alle partier som på en eller annen måte hadde spilt en rolle under hjemmefrontens kamp. *Einar Gerhardsen* ble statsminister.»

Bull, E. (1948). *Nordmenn før oss: Norgeshistorie for gymnaset, s. 302-303*

«Straks etter frigjøringen begynte rettsoppgjøret med landssvikerne. Det har tatt lengre tid enn folk hadde håpet; særlig har det vært vanskelig å greie ut forholdet til de «økonomiske landssvikerne», de som har tjent penger på forretninger med tyskerne. Det skal dreie seg om 60-70 000 landssviksaker.»

Bull, E. (1959). *Nordmenn før oss: Norgeshistorie for gymnaset*, s. 295-297

«FRIGJØRING OG GJENREISING

I september 1944 kapitulerte Finland for de russiske troppene. De tyske divisjonene ved den finske fronten måtte i all hast dra seg tilbake nordover til Finnmark. Den røde armé rykket etter, og i slutten av oktober begynte frigjøringen av Norge. Tyskerne gjorde ikke forsøk på å forsvare Finnmark, men trakk seg straks tilbake sørover. Derimot sørget de for at russerne fant et øde land der de kom. De brente alle hus så langt de rakk, og folket ble tvunget til å evakuere sørover. Finnmark og Nord-Troms ble dermed ramt hardere av krigen enn noen annen landsdel.

For resten av landet kom derimot frigjøringen fredelig. 7. mai 1945 kapitulerte den tyske overkommando. Mange hadde vært redde for at de store tyske troppestyrkene i Norge skulle slåss til siste slutt. De 400 000 soldatene overgav seg imidlertid uten motstand, enda de var om lag ti ganger så mange som de norske hjemmestyrkene. Norske tropper fra Sverige og England, og allierte styrker kom til landet i løpet av noen dager. De allierte hjalp til med å internere avvæpne og sende hjem de tyske soldatene og drog deretter sjøl fra landet.

Selv om Norge hadde sluppet lett igjennom krigen og frigjøringen sammenlignet med mange andre land, var tapene likevel svære nok. Omkring 10 000 mennesker var døde som følge av krigen. Av dem var 2000 falt under kampene i Norge eller i utlandet på alliert side; 689 «frontkjempere» falt i tysk tjeneste. Mer enn 3600 nordmenn omkom ved forlis i vår handelsflåte. Over 3200 døde i tysk fangenskap eller ble henrettet, pint i hjel eller drevet til selvmord.

De materielle tapene lar seg ikke beregne. Foruten det som direkte var ødelagt – først og fremst i Finnmark og Nord-Troms – var produksjonsutstyret nedslitt, varelagre tømt, halvparten av handelsflåten forlist. Folk slet på restene av omsydde klær, boligene var ikke blitt vedlikeholdt.

Samtidig med den materielle gjenreisningen måtte landet også igjennom en politisk opprydding. Selv om det norske folk stort sett hadde holdt godt sammen mot tyskerne og hadde vist seg lite mottakelige for nazistisk propaganda, var det likevel mange mennesker som på en eller annen måte hadde sviktet. Rettsoppgjøret mot disse folkene tok flere år. I alt ble 38 mennesker henrettet etter norsk dom. Og av dem var 24 nordmenn. 19 000 mennesker fikk fengselsstraff, 30 000 fikk andre slags straffer; blant disse menneskene var det mange som bare hadde gitt nokså ubetydelig hjelp til fienden, f.eks. gjennom et mer eller mindre passivt medlemskap i «Nasjonal Samling».

Et annet slags politisk oppgjør gjaldt spørsmålet om noen norske politikere kunne sies å ha «skyld» for den tyske besettelsen, eller for det som videre skjedde under okkupasjonen. Hadde f.eks. regjeringen Nygaardsvold forsømt sine plikter i 1940 ved ikke å sørge for et sterkere forsvar, ved ikke i tide å gjennomføre en mer omfattende mobilisering eller på annen måte? Var de medlemmene av Stortingets presidentskap som hadde oppfordret Kong Haakon til å abdisere, dermed straffskyldige? I disse sakene måtte det bli tale om riksrett. Den offentlige «undersøkelseskommissjonen av 1945» kritiserte skarpt mye som var gjort og mye som var forsømt. Men i odelstinget ble det ikke reist tiltale mot noen.

1960- og 1970-tallet

- Jensen, M. (1960). *Nordens Historie for gymnaset*
- Øverås, A. & Midgaard, J. (1968). *Norges Historie*
- Bull, E. (1976). *Nordmenn før oss: Norgeshistorie for gymnaset*
- Myklebust, T. (1976). *Perspektiver på Vesten og Verden 2: Trekk av den nyere tids historie: 1920-1975*
- Halvorsen, T., Eriksen, T. L. & Eriksen, K. (1977) *Fortid og samtid 2: Norsk historie etter 1870*
- Bjøll, E. & Greve, T. (1978). *Verden blir én: Historie for den videregående skole; Bind 3*

Jensen, M. (1960). *Nordens Historie for gymnaset*, s. 240

Her står det omtrent ordrett det samme som i 1947-versjonen.

Fortsatt her er det veldig fokus på gjenreisningen, det positive ved krigens avslutning, og lite problematisering av rettsoppgjør. Rettsoppgjøret blir ikke nevnt i det hele tatt.

Øverås, A. & Midgaard, J. (1968). *Norges Historie*, s. 230

«**Rettsoppgjøret.** Straks etter frigjøringen ble de som hadde vært aktive medlemmer av Nasjonal Samling eller på annen måte hadde ytt tyskerne bistand, arrestert, og det ble reist rettssaker mot dem for landssvik. Det tok 7-8 år før rettsoppgjøret var avviklet. Det omfattet i alt vel 92 000 saker, men ca. halvparten av dem ble henlagt på grunn av bevisets stilling. Av de domfelte fikk 25 personer dødsdom og ble henrettet, blant dem Quisling. Vel 20 000 fikk fengselsstraffer, noen av dem på livstid. Ca. 25 000 slapp med

bøter, og en del ble frikjent. Livstidsfangene ble etter hvert benådet, de siste i 1958. – De som hadde tjent penger på å utføre arbeid for tyskerne («økonomiske landssvikere»), måtte tåle formuesinndragninger og dertil betale bøter.»

Bull, E. (1976). *Nordmenn før oss: Norgeshistorie for gymnaset*, s. 312

Det står lite nytt siden 1948-versjonen. Ingen informasjon om rettsoppgjøret eller tyskerjentene.

Myklebust, T. (1976). *Perspektiver på Vesten og Verden 2: Trekk av den nyere tids historie: 1920-1975*, s. 96-98

«**Rettsoppgjøret i Norge:**

Rettsoppgjøret etter krigen ble langt mer omfattende enn man hadde tenkt seg det på forhånd. Ca. 92 000 landssviksaker ble etterforsket, ca. 46 000 ble straffedømt og 25 personer ble henrettet, deriblant Quisling. Også en rekke tyske krigsforbrytere ble dømt ved norske domstoler. Rettsoppgjøret har vært omstridt, og mange har funnet alvorlige mangler ved det. Kritikken har kommet fra forskjellige hold og kan kort oppsummeres slik:

Økonomisk landssvik ble behandlet for mildt, og dermed unnslopp mange av dem som i virkeligheten hadde ydet fienden store tjenester. Men noe annet kunne vel ikke myndighetene gjøre, man kunne ikke godt sette en stor del av norsk næringsliv på tiltalebenken, heller ikke de ca. 150 000 nordmenn som hadde arbeidet for tyskerne, i stor utstrekning på tyske festningsanlegg: «En stor del av landets bedrifter og en vesentlig del av den arbeidsføre

befolkning har direkte eller indirekte arbeidet for okkupasjonsmakten. Og et overveldende antall har arbeidet frivillig eller endog søkt det,» heter det i Justisdepartementets kommentar til landssvikanordningen av 1945.

Rettsoppgjøret bar i for sterk grad preg av at man dømte de små, som hadde forbrutt seg forholdsvis beskjedent og som kanskje heller ikke kunne forventes å forstå at de hadde handlet lovstridig – mens mange av de store personer i toppsjiktet i arbeidsliv og offentlig administrasjoner slapp billigere, selv om nettopp disse ved forsømmelser, feilvurderinger, samarbeid med fienden etc. kanskje hadde tilføyd norsk motstandskamp langt større skade.

Ved rettsoppgjøret tok man ikke hensyn til den idealisme som ofte lå bak handlinger som i strengt juridisk forstand utvilsomt kunne sies å være landsforræderske. Mange – og ikke minst unge – kunne dermed bli idømt strenge straffer for handlinger som de var dypt overbevist om tjente Norges sak. Frontkjemperne har vært nevnt i denne sammenheng, de ungdommer som søkte om å få tjenestegjøre i SS-regimenter på Østfronten, for å være med å bekjempe bolsjevismen. I alt meldte ca. 8000 seg til frontkjempertjeneste, ca. 6000 av dem ble uttatt, og av disse falt ca. 1000 i kamp.»

Riksrett eller ikke?

«I de par første årene etter krigen foregikk det i Norge en heftig diskusjon om hvem som hadde skylden for de politiske og militære feilgrep som angivelig var begått før og etter 9. april 1940. Det ble nedsatt en undersøkelseskommissjon som avgav sin innstilling seint på året 1946. Kommisjonen rettet skarp, til dels knusende, kritikk både mot enkelte

medlemmer av regjeringen Nygaardsvold, mot Stortingets presidentskap og mot Stortinget som helhet.

Regjeringen ble kritisert for å ha forsømt forsvaret før krigen, og for ikke å ha tatt hensyn til de advarsler som kom fra utlandet like før 9. april om et forestående tysk angrep. Videre ble den beskyldt for vakling, rot og mangelfull mobilisering etter at angrepet var et faktum. Presidentskapet ble anklaget for å ha vært svakt overfor de tyske krav under forhandlingene sommeren 1940. Det samme gjaldt Stortinget som helhet, som fikk følgende attest av undersøkelseskommissjonen: «Stortinget i 1940 ble ikke noe nøddanker i farens stund.»

Mange, ikke minst innenfor pressen, hevdet at ansvarsforholdene måtte avklares gjennom en rettslig gransking, altså ved riksrett:

«Vi står ennå midt oppe i rettsoppgjøret med landssvikerne. Hver dag bringer nye dommer over skyldige. Det er en streng rettferdighetsfølelse i det norske folk som forlanger at de skal straffes.

Men den samme rettferdighetsfølelsen forlanger også klar beskjed om skylden for ulykken i hele dens omfang: for at Norge kom inn i krigen, og for at det gikk som det gjorde. Det er ikke den minst viktige siden av hele det store oppgjøret. Landssvikerne blir straffet. Men både de og hele folket forlanger beskjed om den rolle politikerne har spilt. Har noen av dem forbrutt seg, fortjener de også tiltale og straff, i like høy grad som selve oppgjøret med landssvikerne.

Så kraftige og bestemte som undersøkelseskommissjonens ord er, vil det ikke være mulig for Odelstinget å la være å reise tiltale for riksrett. Det

gjelder menn av alle partier, som på hver sin måte ikke har holdt mål da det store oppgjøret kom. Ikke i noe tilfelle er det tvil om deres gode vilje. Men den overordentlig ansvarsfulle stillingen de var satt i, manglet de hver på sin måte evnen til å fylle. Landets høyeste tillit var vist dem: det gav dem et skjerpert ansvar. Her har de ikke holdt mål.»
(På lederplass i Dagbladet 4.12.1946)

Men det ble med kommisjonens kritikk, til tross for at Nygaardsvold selv ville ha et åpent oppgjøre og derfor krevde at det ble reist tiltale. Odelstinget, påtalemyndighet ved riksrettssaker, kom til slutt til at det verken skulle reises tiltale mot regjeringsmedlemmer eller medlemmer av Stortinget. Men da skrev man oktober 1948, og krigen var blitt fortid. Man hadde andre problemer å konsentrere seg om:

«Odelstinget behandlet protokollkomitéens innstillinger i oktober 1948. Debatten om regjeringen Nygaardsvolds forhold strakte seg over 5 dager. Et av høydepunktene var Hambros avsluttende innlegg..

Det var preget av vidsyn og generøsitet. Hans konklusjon ble stående som noe av et motto for den gjengse oppfatning:

«De gjorde så godt de kunne. Deri ligger deres forsvar. Deri ligger også deres dom.»»

(John Lyng: *Brytningsår – Erindringer 1923-1953. Oslo 1972.*)

Men dette behøver ikke nødvendigvis å bli «historiens dom» over Nygaardsvold og hans regjering. Kan hende vil det i stedet bli Kong Haakon 7. som får rett, da han ved Nygaardsvolds gravferd i 1952 sa at Johan Nygaardsvolds navn vil

komme til å lyse med gullbokstaver i Norges historie.»

Halvorsen, T., Eriksen, T. L. & Eriksen, K. (1977) *Fortid og samtid 2: Norsk historie etter 1870*, s. 122-124
"Frigjøring og rettsoppgjør

Det militære sluttoppgjøret bar også i Norge preg av den fullstendige tyske kapitulasjonen i maidagene 1945. Frigjøringen kunne derfor foregå på en fredelig og ordnet måte, og det var ikke nødvendig å sette inn allierte styrker i tillegg til norske soldater fra utlandet og de ca. 45 000 i de norske hjemmefrontstyrkene. På dette tidspunktet var Finnmark og deler av Nord-Troms allerede blitt befridd. Frigjøringen av Finnmark skjedde høsten 1944 da tyske tropper ble tvunget sørover av sovjetiske styrker. Ved tilbaketrekningen brukte tyskerne «den brente jords taktikk»; hus ble brent, veier og bruer sprengt, båter ble senket. Tusenvis av mennesker ble drevet sørover, og de materielle tap og menneskelige lidelsene var store

Nord-Norge var blitt særlig hardt rammet. Av 20 000 hus som ble ødelagt under krigen, lå 12 000 i Troms og Finnmark. Både Vardø, Narvik og Bodø var blant de byene som ble mest krigsherjet.

Sett under ett slapp Norge heldigere fra krigshandlingene enn de fleste andre okkuperte land. Polen mistet for eksempel 17% av befolkningen, mens 10 000 nordmenn, det vil si 0,3% - ble drept. Av nordmennene som ble sendt til Tyskland, gikk det særlig hardt utover jødene. Halvparten av alle norske jøder ble drept i tilintetgjøringsleirer. Tyskland hadde også lagt konsentrasjons- og tvangsarbeiderleirer for sovjetiske og jugoslaviske krigsfanger

til Norge, og her var tapene store. I 1942 ble nær 2000 serbere drept, enten ved sult, utmattelse eller mord.

Rettsoppgjøret etter krigen var omfattende, enda det var begrenset sammenliknet med det i Frankrike, Italia og de østeuropeiske landene. 92 000 nordmenn ble gransket; det var nær 10% av alle voksne innbyggere. 12 tyskere og 25 nordmenn, deriblant Vidkun Quisling, fikk dødsstraff. 18 000 ble dømt til fengselsstraffer, ofte kombinert med bøter og tap av borgerretten. 28 000 ble bare bøtelagt. Rettsoppgjøret tok flere år, og dommene ble noe mildere etter hvert. Rettsoppgjøret har vært en del omstridt. Fra radikalt hold er det særlig kritisert at myndighetene grep så forsiktig inn mot økonomisk landssvik, og at de som hadde tjent stort på krigen (krigsprofitørene), slapp lett unna.»

Bjøl, E. & Greve, T. (1978).
Verden blir én: Historie for den videregående skole;
Bind 3, s. 188
«Frigjøringen»

«Rettsoppgjøret ble gjennomført i tiden 1945-51. Alt i alt ble ca. 46.000 personer idømt straff og 30 dømt til døden for særlig grove forbrytelser. Blant de siste var Vidkun Quisling.

Det er vanskelig å beregne hva krigen kostet Norge rent økonomisk. Man har ment at bare ca. 60 prosent av nasjonalproduktet kom det norske folk til gode i krigsårene. Dertil kommer de store ødeleggelser av produksjonsutstyr, eiendom osv. Men det som ikke kan tallfestes er naturligvis like viktig: tapte utdanningsmuligheter, ødelagte menneskeskjebner og forspilte livssjanser. De generasjoner som opplevde krigen – enten hjemme eller ute – måtte bli merket av det for livet.»

1980- og 1990-tallet

Emblem, T., Stenersen, Ø., Syvertsen, T. (1983). *Norge 2 etter 1850: Cappelens historieverk for den videregående skolen*

Halvorsen, T., Eriksen, T. L., Eriksen, K. (1984). *Fortid og samtid 2: Norsk historie etter 1870.*

Olstad, F. (1994). *Veier til vår tid: Norgeshistorie etter 1850*

Emblem, T., Libæk, I., Stenersen, Ø., Syvertsen, T. (1997). *Norge 2: Norgeshistorie etter 1850*

Grimnes, O. K. & Nøkleby, B. (1997). *Spor i tid: Norge etter 1850*

Eriksen, T. L. (1998). *Vår felles fortid: Norge og verden etter 1940.*

Emblem, T., Stenersen, Ø., Syvertsen, T. (1983). *Norge 2 etter 1850: Cappelens historieverk for den videregående skolen, s. 149-150*

«Oppgjørets time var kommet. Det ble nå satt i verk et omfattende arbeid for å gjøre opp med alle dem som hadde samarbeidet med fienden under krigen. I alt ble over 93 000 saker etterforsket. Nesten 53 000 ble funnet skyldig i landssvik. Av disse fikk om lag 23 000 fengselsstraff, 25 000 bøter, og om lag 5000 fikk påtaleunntatelse. 25 personer ble henrettet. Når en tar med familiene til de impliserte, var det flere hundre tusen mennesker som ble berørt.

Kritikk mot oppgjøret:

Sammenlignet med de fleste andre okkuperte land var det i Norge få tilfeller av selvjustis, men snauklippingen av «tyskertøser» er et unntak. Likevel er det blitt reist en del kritikk mot enkelte sider ved oppgjøret. For det første er det blitt hevdet at deler av landssviklovgivningen ble gitt

tilbakevirkende kraft, og det strider mot Grunnloven. For det andre ble dommene mildere etter hvert som krigen kom på avstand. Denne forskjellsbehandlingen rammet særlig dem som hadde vært passive medlemmer av NS. Til å begynne med fikk flere av disse fengselsstraff. Seinere ble det vanlig å idømme dem bøter eller tap av borgerlige rettigheter. Skjebnen til disse «papirmedlemmene» er ofte blitt satt opp mot den milde behandlingen krigsprofitørene og tyskerarbeiderne fikk.

I alt ble 17 000 personer etterforsket for økonomisk landssvi, men bare om lag 3000 ble dømt. Mot folk som hadde arbeidet på tyske anlegg, ble det nesten aldri reist tiltale.

Allerede i 1948 vedtok Stortinget et omfattende amnesti for landssvik. I løpet av 1950-årene ble de fleste landssvikene integrert i samfunnet.»

Halvorsen, T., Eriksen, T. L., Eriksen, K. (1984). *Fortid og samtid 2: Norsk historie etter 1870.*

s. 141-142

Det står svært lite nytt i denne versjonen, kontra 1977-versjonen. En av de få merkbare endringene er der det i slutten av avsnittet om «rettsoppgjøret» står «Andre har hevdet at det ikke var så lett å vite hva som var en «nasjonal handling».

Olstad, F. (1994). *Veier til vår tid: Norgeshistorie etter 1850*, s. 157-160

«Arven fra krigstida

8. mai 1945 var Norge igjen fritt. Det var en følge av krigens gang utenfor landets grenser. Tyskland var slått militært, og tvunget til å kapitulere. Overgangen til norsk styre gikk rolig og i ordnede former.

Men Norge ble ikke så lett ferdig med arven fra krigstida. Det kom et rettsoppgjør, som ennå er gjenstand for debatt. Stadig gir spørsmål om landssvik opphav til strid, også i historiefaget. Stadig stilles spørsmålet: Hva betydde krigen og okkupasjonen for utviklingen av det norske samfunnet?

Landssvikoppgjør

Landssvikoppgjøret hadde to sider. Den ene var rettsoppgjøret som foregikk i domstolene. Det ble en rettsforfølgning uten like i norsk historie. Om lag 46 000 nordmenn ble dømt. Det høye tallet skyldtes at medlemskap i NS ble ansett som landssvik. 37 ble dømt til døden og henrettet for krigsforbrytelser, blant dem Vidkun Quisling.

Det var også et uformelt rettsoppgjør. Det hendte at tidligere NS-medlemmer ble jagd vekk fra arbeidsplassene, eller hadde vanskelig for å få noe sted å bo. Kvinner som hadde vanket sammen med tyske soldater, ble kalt «tyskertøser». Mange av dem ble snauklipt av guttegjenger eller utsatt for annen slags mobbing. Om vi sammenligner med andre land, var imidlertid det norske landssvikoppgjøret velordnet og lite brutalt.

I Frankrike, for eksempel, regner en med at minst ti tusen kollaboratører (folk som hadde samarbeidet med fienden) ble henrettet uten lov og dom.

Både mobbingen og strenge straffer er senere blitt kritisert. Men rettsoppgjøret må forstås på bakgrunn av fem års krig og den undertrykkelse NS-styret hadde stått for. Vi kan i dag knapt forestille oss de bitre følelsene mot dem som hadde hjulpet tyskerne militært og politisk og hatt vennskapelig omgang med dem – også seksuelt. Derimot ble vanlig arbeid for tyskerne ikke regnet som landssvik.

Kravet om dødsstraff kan for oss virke blodtørstig og hevngjerrig. Men det hadde sammenheng med erfaringene fra krigstida, der tusenvis av mennesker ble drept eller var beredt til å ofre livet. Etter hvert som krigen kom på avstand, har imidlertid motstanden mot dødsstraff vokst.

Skillet mellom dem som stod på forskjellig side under okkupasjonen og rettsoppgjøret, har spilt mindre rolle enn mange fryktet. Selv på Stortinget har tidligere landssvikdømte fått plass. En var til og med blant Norges mest populære politikere i 1980-årene.

Historie og moral

Hvilken rolle spiller moralske verdier i historisk forskning? Det er et spørsmål som er særlig påtrengende i okkupasjonshistorien.

Det er enighet om at historikernes rolle ikke er å dømme, men å fremskaffe kunnskap – både harde fakta og teorier. Historikernes mening om skyld og ansvar under krigen er egentlig uinteressant. Historikerne har ikke bedre grunnlag for å felle moralske dommer enn andre.

Det er likevel neppe mulig eller ønskelig å unngå at en historisk fremstilling preges av historikerens eget engasjement og samfunnssyn. Det gjelder sikkert også denne boka. Det viktige er imidlertid at dette engasjementet ikke går på bekostning av

de faglige kravene til god historieskriving.

Det kan også være en viktig del av faget å trekke fram moralske spørsmål i historien og å klargjøre betydningen av moralske valg. Boka «Den norske nasjonalsosialismen» tar opp spørsmålet: Hva svek egentlig NS-medlemmene?

«Det lar seg ikke skjule – lot seg heller ikke skjule i mellomkrigstiden – at hovedingrediensene i denne (nasjonalsosialistiske) ideologi var forakt for det parlamentariske demokrati og dermed folkets vilje uttrykt i valg. Videre rasehat, sjåvinisme, førerdyrkelse og vilje til å bruke vold i politisk kamp. I ulik grad var det norske NS del av denne internasjonale arv. Å se bort fra denne helhet og bevisst velge ut en liten del av den ideologiske pakke er ikke bare kunnskapsløst og naivt. Det er på dette punkt det moralske ansvar kommer inn – og verdiskivet. NS-medlemmene vendte seg bort fra en demokratisk fellesarv som møysommelig var bygd opp her til lands. Sentralpunktet i dette fellesgods var forestillingen om likhet og folkestyre. På begge disse punkter inntok NS-medlemmene en avvikende holdning.»

(Fra Hans

Fredrik Dahl, Bernt Hagtvet og Guri Hjeltnes

Den norske nasjonalsosialismen)

En parentes i historien?

Var krigstida en parentes i Norges i historie, eller bidrog den på avgjørende måte til den videre samfunnsutviklingen? Krigens og okkupasjonstidas langsiktige betydning er vanskelig å vurdere, og historikernes svar vil variere.

[...] Førte krigstida til nye tenkemåter og verdier? Mange har lagt vekt på at det oppstod en sterkere følelse av nasjonalt fellesskap og en tilnærming mellom grupper og klasser. Var dette likevel mest på overflaten? I hvert fall bestod klassemotsetningene, og det kom til syne en økende sosial radikalisme og vilje til å reformere samfunnet. Folk hadde kjempet og lidd for å vende tilbake til et samfunn med økonomiske kriser og store klasseforskjeller.

Kjønnsrollene ble i hvert fall som før. I flere krigførende og okkuperte land hadde kvinner måttet overta mange av mennenes oppgaver i arbeidslivet. I Norge var det annerledes, og husmødrene ble enda viktigere enn før for familiens velstand og trivsel. Krigen forsterket dermed den tradisjonelle kvinnerollen og oppfatningen av at kvinnenens plass var i hjemmet.

HOVEDLINJER

Krigen og okkupasjonen 1940-45 utgjorde en kort periode i Norges nyere historie. Men den har fått forholdsvis stor plass i historien, fordi det var en enestående erfaring. Vi har her en mulighet til å se hvordan nordmenn oppførte seg i en ekstrem situasjon, da den normale samfunnsordningen ble satt til side og folk ble utsatt for farer, savn og uvanlige prøvelser.

Lenge var historikerne mest opptatt av skillet mellom forræderi og motstand. I det seinere er imidlertid oppmerksomheten blitt vendt mot den praktiske tilpasningen til krig og okkupasjon, og spørsmålet om hvordan en kunne greie seg i hverdagen. Det var umulig å både leve et vanlig liv og å holde samfunnet i gang uten et visst samarbeid med okkupantene. Det kunne føre til en underlig dobbelthet, som når arbeidere ved Raufoss Ammunisjonsfabrikk laget ammunisjon

for tyskerne om dagen og drev hemmelige våpenøvelser med motstandsbevegelsen om kvelden.

Selv om landet ble okkupert og fikk en politisk ordning få hadde bedt om, ser historikerne ikke på denne tida som noe totalt brudd i samfunnsutviklingen. De stiller spørsmål om hva okkupasjonstida betydde for utviklingen i Norge etter krigen. Det mest synlige er naturligvis at store deler av landet var ødelagt av krigshandlinger og måtte gjenoppbygges. Men historikerne er i dag også opptatt av mer positive virkninger, som at det ble slutt på arbeidsledighet og gjeldskrise, og at det var en viss modernisering av næringslivet.»

Emblem, T., Libæk, I.,
Stenersen, Ø., Syvertsen, T.
(1997). *Norge 2:
Norgeshistorie etter 1850, s.
183-184*

«I de første årene etter frigjøringen ble det satt i verk et omfattende rettsoppgjør for å straffe alle dem som hadde samarbeidet med fienden under krigen. Politiet etterforsket over 93 000 saker, og nesten 53 000 mennesker ble dømt for landssvik. Av dem fikk om lag 23 000 fengselsstraff, 25 000 fikk bøter, og om lag 5000 fikk påtaleunntatelse. Quisling og 24 andre nordmenn ble henrettet. Samme skjebne rammet 12 tyskere som ble skutt som krigsforbrytere.

Sammenlignet med de fleste andre land som hadde opplevd tysk okkupasjon, foregikk oppgjøret med nazistene i verdige former, men i noen tilfeller tok hevntørsten overhånd. Arresterte nazister ble tvunget til å grave opp massegraver med ofre for tyskernes

kuler. Flere steder gikk dessuten folk til angrep på «tyskertøsene», som både ble snauklipt og spyttet på.

Noen kritikere hevdet at deler av landssviklovgivningen – i strid med Grunnloven – ble gitt tilbakevirkende kraft. Det var heller ikke rettferdig at dommene ble mildere etter hvert som krigen kom på avstand. Denne forskjellsbehandlingen rammet særlig dem som bare hadde vært passive medlemmer av NS. Til å begynne med fikk flere av disse «papirmedlemmene» fengselsstraff, men seinere ble de dømt til bøter eller tap av borgerlige rettigheter. Det har også blitt kritisert at krigsprofitører og tyskerarbeidere slapp for lett unna. I alt 17 000 personer ble etterforsket for økonomisk landssvik, men bare om lag 3000 av dem ble dømt. Mot folk som hadde arbeidet på tyske anlegg, ble det nesten aldri reist tiltale.

Allerede i 1948 vedtok Stortinget at landssvikdømte skulle slippes ut av fengslene etter halv soning, og i løpet av 1956 ble de siste av dem satt fri.

Krigens langsiktige virkninger

Krigen satte varige spor. Mange krigsdeltakere fikk psykiske og fysiske skader som de måtte slite med livet ut. Særlig utsatt var krigsseilerne, som også måtte føre en langvarig kamp for å få utbetalt krigspensjon. Tyskerbarna og mange familier som ble rammet av rettsoppgjøret, fikk det heller ikke lett.»

Grimnes, O. K. & Nøkleby, B.
(1997). *Spor i tid: Norge
etter 1850, s. 136-138*
«Oppgjøret

Overgangen fra krig til fred var nøye planlagt av London-regjeringen og Hjemmefronten ledelse i fellesskap.

Natten til 9. mai overtok nye ordførere, politimestere og fylkesmenn. Omkring 40 000 bevæpnede Milorg-folk gjorde tjeneste som vaktstyrke for å sørge for ro og orden i overgangsperioden. Snart begynte arrestasjonen av NS-folk og tyske og norske gestapister. Det var rettsoppgjøret som stod for døren, midt i gleden over freden og alle de som kom hjem fra eksil og fra fangenskap.

I ettertid har oppgjøret vært til dels sterkt kritisert, først og fremst fordi det var så omfattende. Hele 45 000 nordmenn ble funnet skyldig i landssvik. Men det var i alle fall et *rettsoppgjør* og ikke noen lynchjustis, som i enkelte andre okkuperte land. 25 nordmenn, blant dem Quisling, og 12 tyskere fikk dødsdom og ble skutt for det de hadde gjort under krigen. Omkring 17 000 fikk fengselsstraff, 20 000 fikk bøter, og 8000 mista borgerlige rettigheter, som retten til å stemme ved valg, for kortere eller lengre tid.

I forhold til mange andre land slapp Norge billig fra den andre verdenskrigen. Likevel var tapene tunge, og mange fikk livsvarige skader som ikke står oppført i noen statistikk. Over 10 000 menneskeliv gikk tapt; det store flertallet var menn – unge menn. Av nesten 4000 omkomne sjøfolk var det 70 kvinner, og alle de 2000 falne i de norske styrkene var menn, de fleste mellom 20 og 30 år gamle. Bare blant jødene og sivile drept ved flyangrep, krigshandlinger eller eksplosjoner var alle aldersgrupper og begge kjønn mer jevnt representerte.»

«TYSKARTØSENE»

«En skamplett på det norske rettsoppgjøret var behandlingen av «tyskertøsene», et følelsesladd ord som omfattet så vel virkelig prostituerte og «skikkelige jenter» som hadde forelsket seg i en tysker. Mange steder

snauklippet folk dem, og de ble utsatt for spott og spe. Folk flest forstod ikke at det ikke var lovgrunnlag for å ta et oppgjør med disse kvinnene. De hadde ikke brutt noen lov ved å omgås tyskere. Det var *ikke* straffbart å forelske seg i en tysker.

Likevel ble 1097 kvinner over heile landet arrestert som tyskerjenter. Politiet var naturligvis klar over at de ikke hadde brutt loven, og derfor ble de arrestert etter politianordningens paragraf 6: «Personer som blir eller befryktes å ville bli utsatt for overlast fra befolkningens side på grunn av formodning om unasjonalt sinnelag, kan av politiet tas i forvaring [...]»»

Eriksen, T. L. (1993) (1998). *Vår felles fortid: Norge og verden etter 1940*

(1993), s. 53-56

«Frykt, terror og konsentrasjonsleirer

Sammenliknet med fore eksempel Polen eller Sovjetunionen slapp Norge unna med en mild okkupasjon. En av grunnene til det var det den norske sivile og militære motstanden var så beskjedne. Det spilte også inn at nordmenn flest tilhørte den germansk-nordiske rase. De var ikke undermennesker som det het, men en del av det ariske herrefolket. De mange forbindelser mellom tyske soldater og norske kvinner førte til at 9000 barn ble født. Mange av dem ble sendt til Tyskland og oppfostret på hjem for den yngre slekt av riktig rase. I denne kategorien falt barn med «samisk blod» utenfor.»

«Hva slags rettsoppgjør?

Det ble gjennomført et omfattende rettsoppgjør mot NS-medlemmer etter krigen, selv om det var begrenset sammenliknet med for eksempel Frankrike. (Her ble 10 000 drept uten rettergang.) Over 90 000 nordmenn ble gransket; det var nær 10% av alle voksne innbyggere. Av dem ble omtrent halvparten ilagt fengselsstraff eller bøter. 12 tyske krigsforbrytere og 25 nordmenn, deriblant Vidkun Quisling, ble henrettet. Ikke minst innenfor politietaten ble mange fradømt sine stillinger. Bare 1 av 41 politimestere fikk beholde sine embeter. Rettsoppgjøret tok flere år, og dommene ble noe mildere etter hvert. De fleste fikk sin fengselsstraff halvert i løpet av soningen. De som ble dømt til livsvarig fengsel, slapp som regel ut etter 8-10 år. Den siste ble løslatt i 1957.

Diskusjonen om rettsoppgjøret, som er blitt kalt en mild utgave av seierherrenes justis, er ennå ikke slutt. Noen mener at det var for mye preget av hevn, og at medlemskap i NS i seg selv ikke burde regnes som en forbrytelse. Det har blitt hevdet at det ikke var så lett å vite hva som var en «nasjonal handling», særlig ikke i de første forvirrede ukene, og at en del NS-folk ønsket å fremme norske interesser overfor det tyske okkupasjonsstyret. Fra radikalt hold er det særlig kritisert at myndighetene grep så forsiktig inn mot økonomisk landssvik, og at de som hadde tjent stort på krigen – krigsprofitørene – slapp for lett unna. I overkant av 3000 ble dømt for økonomisk landssvik, men de fleste av dem slapp med bøter. De hadde de beste advokatene, og saksbehandlingen trakk ut i tid. Fire femdelere av dem som var anklaget for økonomisk landssvik, unngikk dom.

Det var ikke bare rettsoppgjøret overfor landssvikerne som opptok folk under fredsjubelen i mai 1945. Også andre spørsmål ble stilt: Hvordan skulle det politiske systemet bygges opp igjen? Hva skulle skje med Stortinget og med regjeringen Nygaardsvold? Var de gamle partigrensene og de sosiale skillelinjene blitt visket ut i det nasjonale fellesskapet? Sammen med den økonomiske gjenreisningen vil disse spørsmålene bli behandlet i kapittel 7.»

(1998), s. 51

«Hvordan ble rettsoppgjøret?

Det ble gjennomført et omfattende rettsoppgjør mot NS-medlemmer etter krigen. Knapt i noe annet land ble en så stor del av befolkningen mistenkt for brudd på straffelovens landssvikparagraf og forordninger som eksilregjeringen i London gav. Over 90 000 nordmenn ble gransket; med familiene var det godt over 10% av innbyggertallet. Av dem fikk omtrent halvparten ilagt bot eller fengselsstraff. 12 tyske krigsforbrytere og 25 nordmenn, deriblant Vidkun Quisling, ble henrettet. (I Frankrike ble 10 000 drept uten rettergang.)»

2000- og 2010-tallet

- Libæk, I., Stenersen, Ø., Sveen, A. & Aastad, S. (2002). *Historie 2: verden og Norge etter 1850*
- Digernes, A. N., Erslund, G. A., Hoff, R. H. & Martinsen, K. D. (2003). *Historie.vgs: verden og Norge etter 1850*
- Nielsen, M-B. O. (2004). *Portal: Norge etter 1850*
- Abrahamsen, O. A., Nielsen, M-B. O., Dyrvik, S. & Aase, A. (2007). *Portal: Nyere historie*
- Libæk, I., Stenersen, Ø., Sveen, A. & Aastad, S. A. (2008). *Historie Vg 3: Fra 1700-tallet til i dag*
- Hansen, S. O., Bakkerud, A., Hagen, H. J., Hamran, O., Jacobsen, A. K. & Heum, T. (2008). *Mennesker i tid 2: Verden og Norge etter 1750*
- Grimnes, O. K., Øhren, A., Eriksen, T. L., Wiig, H., Ertresvaag, E., Eliassen, J. & Skovholt, L. (2008). *Tidslinjer 2: Verden og Norge; Historie Vg3*
- Madsen, P. A., Killerud, I. H., Roaldset, H., Hansen, A. B. & Sæther, E. (2013). *Perspektiver: Historie Vg2/Vg3*
- Libæk, I., Stenersen, Ø., Sveen, A. & Aastad, S. A. (2013). *Historie vg2-3: Ettbindsutgaven*
- Heum, T., Martinsen, K. D., Moum, T. & Teige, O. (2014). *Alle Tidens Historie VG3: Verden og Norge etter 1750*

Libæk, I., Stenersen, Ø., Sveen, A. & Aastad, S. (2002). *Historie 2: verden og Norge etter 1850*, s. 260-265
«Krigens langsiktige virkninger i Norge

Krigen satte varige spor. Mange krigsdeltakere fikk psykiske og fysiske skader som de måtte slite med livet ut. Særlig utsatt var krigsseilerne, som også møtte føre en langvarig kamp for å få utbetalt en skikkelig krigspensjon. Tyskerbarna og mange familier som ble

rammet av rettsoppgjøret, fikk det heller ikke lett. Ennå i vår tid finnes det folk som ikke har blitt kvitt nazistemperet, og som kan oppleve mobbing og utestenging.

Kampen mot tyskerne og NS var med på å styrke utviklingstrekk som hadde vært synlige i 1930-årene. Oppslutningen om konge og fedreland økte, mens klassemotsetning ble svekket. I krigsårene forsvant massearbeidsledigheten, og bønder og fiskere økte inntektene sine såpass at de fleste var gjeldfrie i 1945.

Krigen bidro også til å styrke oppslutningen om demokratiet. Men maktforholdene innenfor det politiske systemet endret seg. De store interesseorganisasjonenes innsats i motstandskampen var med på å sikre dem større innflytelse etter krigen.

Det tyske angrepet økte forståelsen for at landet trengte et sterkere forsvar. Samtidig fikk den tradisjonelle nøytralitetspolitikken et grunnskudd. Samarbeidet med USA og Storbritannia under krigen bidro til at Norge knyttet stadig tettere forbindelser med vestmaktene etter frigjøringen.

Stormaktskonferanser og rettsoppgjør

På konferanser under og etter krigen i Jalta og på Krim og i Potsdam nær Berlin møttes seierherrene for å ordne grensene i Europa og avtale okkupasjonssoner og krigsskadeerstatninger. Samtidig var de allierte enige om at alle nazistiske organisasjoner i Tyskland måtte forbys, og at de måtte ta ei ideologisk oppgjør med nazismen.

En internasjonal militærdomstol i Nürnberg i Tyskland tok seg av krigsforbrytersakene. 12 ledende nazister ble dømt til døden og mange

andre til livsvarig fengsel. Som Hitler og Goebbels tok også Himmler livet av seg før han ble stilt for retten, mens Göring klarte å gjøre det samme før han skulle henges. Flere organisasjoner, blant dem SS og Gestapo, ble av retten stemplet som forbryterorganisasjoner. Domstolen slo fast prinsippet om at enkeltmennesket er ansvarlig for handlingene sine; det skulle ikke være mulig å gjøre hva som helst under dekke av «å utføre ordre». I Japan ble det holdt lignende oppgjør med japanske krigsforbrytere. Ettersom mange nazister rømte eller klarte å skjule identiteten sin, har det blitt ført rettsaker mot krigsforbrytere helt fram til 1990-årene i Europa og Israel.

Også i Norge ble det satt til verks et omfattende rettsoppgjør for å straffe alle de som hadde samarbeidet med fienden under krigen. Politiet etterforsket over 93 000 saker, og 46 000 mennesker ble dømt for landssvik. Av de fikk om lag 17 000 fengsel uten vilkår- Qvisling og 24 andre nordmenn ble henrettet, og den samme skjebnen fikk 12 tyskere som ble skutt som krigsforbrytere.

Sammenlignet med de fleste andre land som hadde opplevd tysk okkupasjon, gikk det norske oppgjøret med nazistene for seg i verdige former, men i noen tilfeller tok hevntørsten overhånd. Flere steder gikk folk til angrep på tyskerjenter, som både ble skamklippte og spyttet på.

Noen kritikere hevder at deler av landssviklovgivningen – i strid med Grunnloven – ble gitt tilbakevirkende kraft, og det var heller ikke rettfærdig at dommene ble mildere etter hvert som krigen kom på avstand. Denne forskjellsbehandlingen rammet særlig folk som hadde kjempet på tysk side på østfronten.

Det har også blitt kritisert at krigsprofitører og tyskerarbeidere slapp for lett unna. I alt 17 000 personer ble etterforsket for økonomisk landssvik, men bare rundt 3000 av de ble dømt. Mot folk som hadde arbeidet på tyske anlegg, ble det nesten aldri reist tiltale.

Allerede i 1948 vedtok Stortinget at landssvikdømte skulle slippes ut av fengslene etter halv soning, og i 1956 ble de siste av dem satt fri.»

Digernes, A. N., Ersland, G. A., Hoff, R. H. & Martinsen, K. D. (2003). *Historie.vgs: verden og Norge etter 1850*, s. 316

«Rettsoppgjøret

[...] Like etter den tyske kapitulasjonen var det mange i de okkuperte landene som ønsket å hevne seg på dem som hadde hatt kontakt med okkupantene. Dette førte ofte til overgrep mot uskyldige, for eksempel mot unge kvinner som hadde hatt romantiske forhold til tyske soldater, eller mot barn som hadde tyske militære som fedre. De siste ble kalt tyskerbarn, og mange av dem levde som utstøtte i samfunnet også i voksen alder.

Allerede i dagene etter 8. mai 1945 ble det i Norge satt i gang etterforskning og arrestasjoner av både tyske og norske som var mistenkt for å være skyldige i krigsforbrytelser eller landssvik. I juli 1945 satt i alt 14 000 i fangenskap og ventet på at det skulle reises tiltale mot dem. Nesten 92 000 saker ble etterforsket som landssviksaker. Av dem ble 37 000 lagt bort, mens 55 000 ble registrert som straffbare forhold. I alt ble 17 000 dømt til fengselsstraffer, og 30 000 fikk bøter fordi de hadde kommet okkupantene til hjelp under krigen. De alvorligste

landssviksakene ble ført mot ledelsen i Nasjonal Samling, mot tyskere som var tiltalt for krigsforbrytelser, og mot nordmenn som hadde vært med på å torturere fanger. I alt 25 nordmenn og 12 tyskere henrettet. Den mest kjente var Vidkun Quisling. Rettssaken mot ham ble avsluttet med dødsdom 10. september 1945, og 24. oktober ble han skutt.

Nielsen, M-B. O. (2004).
Portal: Norge etter 1850, s.
155-156

«RETTSOPPGJØRET

Rettsoppgjøret etter krigsårene i Norge er enda et omstridt tema. De fleste var enige om at det måtte holdes et rettsoppgjør, og at de som hadde begått forbrytelser, måtte straffes hardt. Straffeloven fra 1902 hadde paragrafer om landssvik, som satte straff for folk som gav fienden viktig bistand under krig. Men dødsstraff i fredstid ble da avskaffet.

Spørsmålet som meldte seg ved rettsoppgjøret i 1945, var: Hva var viktig bistand i dette tilfellet? Regjeringen i London gav derfor, i samråd med ledelsen for hjemmefronten, flere provisoriske «anordninger» (midlertidige lovregler) for det rettslige oppgjøret etter krigen. Landssvikanordningene fra 1942 og fra desember 1944 gjorde medlemskap i Nasjonal Samling straffbart, fordi NS hadde gitt fienden bistand og fått makten på ulovlig vis. Anordningen fikk tilbakevirkende kraft til april 1940.

Rettslige dommer

Mye av rettsoppgjøret kom til å dreie seg om *politisk* landssvik, mens mange som hadde hatt *økonomisk* gevinst av å samarbeide, gikk helt fri. Det var heller ikke alle tyske krigsforbrytere i Norge

som ble dømt. Svært få av de politifolkene som var NS-medlemmer, ble straffet, heller ikke de som bidrog til fengslinger eller deportasjoner.

Rettsoppgjøret i Norge ble mye mer omfattende enn i andre okkuperte land. Alle NS-medlemmer ble fradømt politiske rettigheter og mange yrkesmessige og økonomiske rettigheter, og dømt til en kollektiv erstatning i tillegg til individuelle straffer. 20 000 nordmenn (og 66 tyskere) fikk fengselsstraff, og mange av dem fikk straffearbeid. 77 nordmenn (og 18 tyskere) fikk livstidsdom).

Stortinget innførte i 1945 dødsstraff i fredstid på nytt, som en midlertidig ordning, og 25 nordmenn og 12 tyskere ble henrettet ved skyting. De 12 tyskerne hadde utført tortur og drap for Gestapo. Med unntak av Vidkun Quisling og to ministre var alle de norske dømt for drap, systematisk angiveri og grov tortur.

Dommene ved landssvikoppgjøret var strengest i den første tida, og ble mildere etter hvert. De siste dømte ble henrettet i 1948. Siste dom falt i 1951, og de siste dømte ble løslatt i 1957. De fleste ble også løslatt før tida, og mange bøter og krav ble etter hvert ettergitt.

Sosiale dommer

I tillegg til det formelle rettsoppgjøret kom det utenomrettslige oppgjøret. Det var kanskje her de lengste straffene ble utdelt. Kvinner som hadde hatt tyske kjærester, ble sterkt fordømt for det som mange regnet som seksuelt landssvik. Bak en slik oppfatning ligger en tankegang om at unge kvinners seksualitet er nasjonens eiendom, ikke deres egen – at deres seksualitet skulle tilkomme norske menn, ikke tyske. I frigjøringsdagene ble mange av disse kvinnene utsatt for regelrett mobbejustis

i bygatene, ofte med offentlig snauklipping og seksualiserte overgrep. Omtrent halvparten ble internert i egne leirer i nærmere ett år, til tross for at de ikke hadde gjort noe straffbart.

Mange av de 10 000 – 12 000 krigsbarna med tysk far og norsk mor fikk en spesielt hard medfart av samfunnet. Også mange barn med foreldre som hadde vært NS-medlemmer, fikk en vanskelig oppvekst, fordi mange voksne i krigsgenerasjonen lot hatet til tyskerne og Nasjonal Samling gå utover disse barna i mange år etter freden. Skolen var ikke noe unntak. Men også her var det geografiske forskjeller. Forholdene var hardest østpå og i byene.

Det juridiske grunnlaget for deler av rettsoppgjøret er omdiskutert. Behandlingen av kvinner med tyske kjærester, og av krigsbarna og delvis av NS-barna, forteller om lite hederlige holdninger blant mange mennesker. Det har også gjort sider ved holdningskampen omdiskutert.

Holdninger til okkupasjonstida

Også senskadene av isfronten mot NS-medlemmer er omdiskutert. Mange har hevdet at denne formen for motstandskamp var med på å skape en svart-hvitt-tenkning og hindret åpen diskusjon og forsoning i ettertida. Appellerte isfronten særlig til dem som ikke gjorde annen motstand? Letter den samvittigheten til dem som hadde samarbeidet, og som fryktet kritikk? Gav den folk identitet som gode nordmenn og en følelse av nasjonalt samhold?

Mange har ønsket å framstille okkupasjonsårene som en periode i svart-hvitt. Da blir den enkel å forstå, og mye blir greit å forsvare. Det enkle appellerer mer enn det kompliserte. Ideen om nasjonalt samhold appellerer

mer enn bildet av kaos, tvil, vingling, og motsetninger. Også slikt har skapt, og skaper fremdeles, strid. Men vi bør ikke forveksle det å ha klare verdistandpunkter med det å ikke ville ta inn over seg ny kunnskap. Det er gjennom ny kunnskap vi øker vår innsikt og bedre forstår hva som virkelig truer viktige verdier. Nye generasjoner kan få innsikter som de som opplevde krigsårene, ikke har maktet å se.

Abrahamsen, O. A., Nielsen, M-B. O., Dyrvik, S. & Aase, A. (2007). *Portal: Nyere historie*, s. 298-301

«Rettsoppgjøret

Rettsoppgjøret etter krigsårene i Norge er enda et omstridt tema. De fleste var enige om at det måtte holdes et rettsoppgjør, og at de som hadde begått forbrytelser, måtte straffes hardt. Straffeloven fra 1902 hadde paragrafer om landssvik, som satte straff for folk som gav fienden viktig bistand under krig. Men dødsstraff i fredstid ble da avskaffet.

Spørsmålet som meldte seg ved rettsoppgjøret i 1945, var: Hva var viktig bistand i dette tilfellet? Regjeringen i London gav derfor, i samråd med ledelsen for Hjemmefronten, flere provisoriske «anordninger» (midlertidige lovregler) for det rettslige oppgjøret etter krigen. Landssvikanordningene fra 1942 og fra desember 1944 gjorde medlemskap i Nasjonal Samling straffbart, fordi NS hadde gitt fienden bistand og fått makten på ulovlig vis. Anordningen fikk tilbakevirkende kraft til april 1940.

Rettslige dommer

Mye av rettsoppgjøret kom til å dreie seg om *politisk* landssvik, mens mange som hadde hatt *økonomisk* gevinst av å samarbeide med okkupasjonsmakten, gikk helt fri. Det var heller ikke alle tyske

krigsforbrytere i Norge som ble dømt. Svært få av de politifolkene som var NS-medlemmer, ble straffet, heller ikke de som bidrog til fengslinger eller deportasjoner.

Rettsoppgjøret i Norge ble mye mer omfattende enn i andre okkuperte land. Alle NS-medlemmer ble fradømt politiske rettigheter og mange yrkesmessige og økonomiske rettigheter, og de ble dømt til en kollektiv erstatning i tillegg til individuelle straffer. 20 000 nordmenn (og 66 tyskere) fikk fengselsstraff, og mange av dem fikk straffearbeid. 77 nordmenn (og 18 tyskere) fikk livstidsdom.

I 1945 innførte Stortinget på nytt dødsstraff i fredstid, som en midlertidig ordning, og 25 nordmenn og 12 tyskere ble henrettet ved skyting. De 12 tyskerne hadde utført og drap for Gestapo. Med unntak av Vidkun Quisling og to ministre var alle de norske dømt for drap, systematisk angiveri og grov tortur.

Dommene ved landssvikoppgjøret var strengest i den første tida, og ble midlere etter hvert. De siste dødsdømte ble henrettet i 1948. Siste dom falt i 1951, og de siste dømte ble løslatt i 1957. De fleste ble også løslatt før tida, og mange bøter og krav ble etter hvert ettergitt.

Sosiale dommer

I tillegg til det formelle rettsoppgjøret kom det utenomrettslige oppgjøret. Det var kanskje her de lengste straffene ble utdelt.

Kvinner som hadde hatt tyske kjærester, ble sterkt fordømt for det som mange regnet som seksuelt landssvik. Bak en slik oppfatning ligger en tankegang om at unge kvinners seksualitet er nasjonens eiendom, ikke deres egen – at deres seksualitet skulle tilkomme norske menn, ikke tyske. I frigjøringsdagene ble mange av disse kvinnene utsatt for regelrett mobbejustis i bygatene i noen bygder. I mange

tilfeller ble de offentlig snauklippet og utsatt for seksualiserte overgrep. Omtrent halvparten ble internert i egne leirer i nærmere ett år, til tross for at de ikke hadde gjort noe straffbart.

Mange av de 10 000-12 000 krigsbarna med tysk far og norsk mor fikk en spesielt hard medfart av samfunnet. Også mange barn av foreldre som var NS-medlemmer, fikk en vanskelig oppvekst, fordi mange voksne i krigsgenerasjonen lot hatet til tyskerne og Nasjonal Samling gå utover disse barna i mange år etter freden. Skolen var ikke noe unntak. Men også her var det geografiske forskjeller. Forholdene var hardest østpå og i byene.

Det juridiske grunnlaget for deler av rettsoppgjøret er omdiskutert. Behandlingen av kvinner med tyske kjærester, og av krigsbarna og delvis av NS-barna, forteller om lite hederlige holdninger blant mange mennesker. Det har gjort sider ved holdningskampanjene omdiskutert, samtidig som holdningskamper utvilsomt var det viktigste virkemiddelet også i kampen mot NS-regimets nazifiseringsforsøk.

Holdninger til okkupasjonstida

Også senskadene av isfronten mot NS-medlemmer er omdiskutert. Mange har hevdet at en slik form for motstandskamp var med på å skape en svart-hvitt-tenkning og hindret åpen diskusjon og forsoning i ettertida, og at den tok oppmerksomheten vekk fra mer ømtålige temaer. Appellerte isfronten særlig til dem som ikke gjorde annen motstand?

s. 301

Lettet den samvittigheten til dem som hadde samarbeidet, og som fryktet kritikk? Gav den folk identitet som gode nordmenn og en følelse av nasjonalt samhold?

Okkupasjonsårene gav sterke inntrykk og dramatiske minner for alle

som opplevde dem. Nordmenn flest hadde, i motsetning til det meste av Europa, ingen egentlig erfaring med krig, okkupasjon, diktatur og voldsmakt før 9. april 1940. Det norske samfunnet hadde lite eller ingen erfaring i å bearbeide slike hendelser, noe en i mange land har måttet gjøre igjen og igjen.

I de landene i Europa som var sterkt involvert i begge verdenskrigene, er «the Great War» fremdeles betegnelsen på *første verdenskrig* – den krevde flest ofre og endret samfunnene mest. For mange nordmenn var det derimot andre verdenskrig som ble «Krigen», den største historiske begivenheten i deres liv. Minnene fra denne krigen gav mange mennesker identitet og formet deres forståelse av rett og galt, godt og ondt. En mengde minnemateriale som er innsamlet de siste tiårene, viser at både opplevelsene og erfaringene fra krigsårene var mer forskjellige og sammensatte, på alle sider, enn det den første historieskrivingen i etterkrigstida viste.

Mange har ønsket å fremstille okkupasjonsårene som en periode i svart-hvitt. Da blir den enkel å forstå, og mye blir greit å forsvare. Det enkle appellerer mer enn det kompliserte. Ideen om nasjonalt samhold appellerer mer enn bildet av kaos, tvil, vingling og motsetninger. Også slikt har skapt, og skaper fremdeles strid. Men vi bør ikke forveksle det å ha klare verdistandpunkter med det å ikke ville ta inn over seg ny kunnskap. Det er gjennom ny kunnskap vi øker vår innsikt og bedre forstår hva som virkelig truer viktige verdier. Nye generasjoner kan få innsikter som de som opplevde krigsårene, ikke har maktet å se.»

Libæk, I., Stenersen, Ø., Sveen, A. & Aastad, S. A. (2008). *Historie Vg 3: Fra 1700-tallet til i dag*, s. 259

Her står det bortimot akkurat det samme som i tidligere utgave, men den større delen om rettsoppgjøret står ikke lenger skrevet. Dette er alt som nå er skrevet om tyskerjentene:

«Krigens virkninger

Norge og de nordiske landene

Mange norske krigsdeltakere fikk fysiske og psykiske skader som de måtte slite med livet ut. Særlig utsatt var krigsseilerne, som måtte føre en seig kamp for å oppnå en skikkelig pensjonsordning. Folk som ble dømt for landssvik under det store rettsoppgjøret etter krigen, ble ofte rammet av mobbing og utestenging. Det samme opplevde mange kvinner som hadde hatt forhold med tyskerne, og barna deres.»

Hansen, S. O., Bakkerud, A., Hagen, H. J., Hamran, O., Jacobsen, A. K. & Heum, T. (2008). *Mennesker i tid 2: Verden og Norge etter 1750*, s. 398

«Rettsoppgjøret etterpå»

«Nesten 100 000 norske kvinner og menn ble etterforsket for sitt forhold til den tyske okkupasjonsmakten. I alt ble om lag 46 000 personer dømt for landssvik. Av disse ble ca. 20.000 fengslet. De øvrige ca. 26 000 fikk bøter og/eller ble dømt til inndragning av eiendom. Alle som hadde vært medlemmer i Nasjonal Samling, fikk dom. I alt ble det avsagt 45 dødsdommer, det gjaldt 15 tyskere og 30 nordmenn. 37 av dødsdommene ble

utført. Vidkun Quisling var blant dem som måtte bøte med livet.

Selv om oppgjøret stort sett foregikk i ordnede former, fant det også sted tilfeller der folk tok saken i egne hender. Det kunne være overfor naboer og arbeidskolleger. Mange kunne ha et sterkt og personlig ønske om gjengjeld og hevn. Kvinner som hadde giftet seg med eller vært kjærester med tyske soldater, var en utsatt gruppe. De ble nedsettende kalt tyskertøser og ble plaget og utskjelt. Noen fikk for eksempel håret klippet av. Disse kvinnene og barna deres ble internert av norske myndigheter i 1945. Et forhold til en tysk soldat ble i og for seg ikke regnet som straffbart. Begrunnelsen for interneringen var blant annet å hindre spredning av kjønns sykdommer og å beskytte kvinnene mot overgrep fra hevngjerrige nordmenn.»

Opgjøret etter den tyske okkupasjonen har blitt kritisert av flere grunner. Mange har ment at etterforskningen var for omfattende og straffene for strenge. Det ble også kritisert at økonomisk samarbeid med de tyske myndighetene bare førte til mindre straffer eller ingen straff sammenliknet med annet samarbeid. I ettertid har det vist seg at dommene som ble avsagt kort tid etter at tyskerne kapitulerte, var strengere enn de som ble avsagt senere. Den siste dødsdommen ble utført i august 1948, da ble Ragnvald Skancke, som blant annet hadde vært undervisningsminister i Quislings regjering i perioden 1942-45, henrettet ved skyting. I årene som fulgte, kom en rekke benådnings og også reduksjoner i straffer. Den siste norske fangen med livstidsdom for landssvik ble sluppet fri i 1957.

Grimnes, O. K., Øhren, A., Eriksen, T. L., Wiig, H., Ertresvaag, E., Eliassen, J. & Skovholt, L. (2008).

Tidslinjer 2: Verden og Norge; Historie Vg3, s. 298-299

«Landssvikoppgjøret

Okkupasjonstiden delte det norske samfunnet helt inn til margen. Da krigen sluttet, stod et stort flertall som mente at de representerte den norske nasjonen, mot et mindretall som flertallet så på som unasjonale. Selv regnet NS-medlemmene seg som patrioter som hadde slåss for de nasjonale interessene. Men det var et syn som flertallet hadde lite forståelse for. Aldri før hadde de nasjonale motsetningene vært så bitre, og aldri hadde et nasjonalt flertall så tydelig støtt ut et mindretall ut av det nasjonale fellesskapet.

Flertall mot mindretall

Flertallet stod ikke bare imot mindretallet under selve krigen. Kampen holdt fram etterpå. Da ble de som hørte til mindretallet, stilt for retten og dømt for hva de hadde gjort. Landssvikoppgjøret ble svært omfattende. Over 90 000 personer fikk straff, og for om lag 18 000 ble straffen fengsel. Alle NS-medlemmer som ikke hadde meldt seg ut av partiet før februar 1942, fikk en dom, også de som bare hadde vært passive medlemmer. Når det gjaldt den økonomiske siden ved oppgjøret, ble det etterforskning og eventuelt påtale og dom over firmaer eller personer som hadde tjent store penger på å levere varer eller tjenester til tyskerne. Quisling og to av ministrene hans ble dømt til døden og henrettet. Det ble også 22 andre fordi de hadde

vært torturister, drept fanger eller angitt nordmenn med den følgen at de mista livet.

Også utenfor domstolene ble det gjort opp. Det rammet for eksempel jenter som hadde hatt tyske kjærester. Noen av de fikk klipt håret av. Flere ble internerte eller fengslet selv om slike kjæresteforhold ikke var ulovlige. I mange tilfeller ble barn av NS-foreldre og barn med norsk mor og tysk far mobbet eller utstøtt.

Debatt

Debatten om landssvikoppgjøret har vært omfattende og langvarig. Det har vært lite diskusjon om at det måtte holdes et oppgjør, men det har vært reist tvil om mange sider ved det. En begrunnelse for dommen over svært mange var at de hadde «ytt fienden bistand». Men i hvilken forstand hadde flertallet av NS-folk gjort det? Det virket kanskje mer innlysende at de hadde medvirket til å avskaffe demokratiet, men den begrunnelsen ble bare brukt i noen dommer. Mange har ment at det var en feil å la oppgjøret favne så vidt at det rammet også passive NS-medlemmer. Var det riktig å la medlemskap alene være straffbart?

Et stort antall nordmenn bidro til den tyske krigsøkonomien med arbeid, tjenester og varer. Var ikke det også forkastelig fra et nasjonalt synspunkt? De fleste skilte her mellom to grupper: Krigsprofitørene ble betraktet som unasjonale. De hadde skaffet seg ekstra store fortjenester ved å selge til tyskerne eller ved å arbeide for dem. Den andre gruppa så man annerledes på. Det var de hundretusener av nordmenn som bare hadde mottatt lønn fra tyskerne eller ikke solgt mer til dem enn de tidligere hadde solgt til nordmenn. Selv om uviljen mot «tyskerarbeid» økte mot slutten av krigen, ble de ikke ansett for å

være unasjonale. Men, er det blitt hevdet, på denne måten ble det et misforhold mellom dem som ble dømt for økonomisk landssvik, og dem som ble dømt for medlemskap i NS. For det skulle ganske mye til før man ble dømt for økonomisk landssvik, men altså selv passive NS-medlemmer fikk en dom.

Det var meningen at når oppgjøret var over og de dømte hadde sonet sin straff, skulle de innta sin plass i samfunnet som før. Og mange klarte seg godt i etterkrigstidas samfunn, men ikke alle. Omgivelsene godtok ikke alltid en landssvikdømt etter at han eller hun hadde sonet sin straff. Okkupasjonstidas bitre motsetninger ble sittende igjen. Noen i mindretallet følte seg utstøtt for alltid. Først etter mange tiår ble skjebnen til barn i NS-familier og barn med tyske soldater som fedre, brakt frem i offentlighetens lys.

Er forsoning mulig?

Krigstidas fellesskap og nasjonale samhold blir stadig hyllet. Samtidig har det vært en tendens til at dette fellesskapet stykkes opp. Mange grupper har stått frem og hevdet at deres innsats under krigen ikke er blitt tilstrekkelig verdsatt. Det gjelder for eksempel kommunistene, sjøfolkene i handelsflåten og utefrontens folk, som mente de kom i skyggen av den feirede hjemmefronten. De krever alle sin del av det nasjonale fellesskapets ære.

I mange år var det først og fremst motstands- og krigsheltene som ble dyrket. De representerte den kampen som det nasjonale flertallet identifiserte seg med. Etter hvert er det blitt mer oppmerksomhet rundt krigens *ofre*. I en særstilling står jødene, som led mer enn noen annen gruppe. Til ofrene hører også de som satt i tyske eller norske fangeleirer, og de mange som har vært

plaget av senskader etter krigens påkjenninger.

Denne dreiningen av interessen mot krigens ofre gjelder også dem som befant seg «på den gale siden», som det heter. Jenter som var blitt straffet på grunn av kjæresteforhold med tyskere, vant sympati, på samme måte som såkalte tyskerbarn og barn av NS-foreldre. Flere ser med forståelse og innlevelse på dem som ble dømt under landssvikoppgjøret, uten at de nødvendigvis tar avstand fra selve oppgjøret. Frontkjemperne betraktes oftere som idealister, riktignok villfarne idealister. Etter hvert har folk som følte skam ved sin NS-tilknytning og la et lokk over minnene fra krigstida, begynt å snakke mer åpent.

Diskusjonens bølger går likevel stadig høyt, og debatten har på ingen måte lagt seg. Er det riktig å *forson* seg med dem som i sin tid bekjempet demokratiet? På hvilket grunnlag skal i tilfelle en slik forsoning skje? Er det riktig å hylle Knut Hamsun ved å reise en statue av ham? De fleste kan være enige om at han var en stor dikter. Men han var også en stor nazist. Hvordan veie de to opp mot hverandre? Er det mulig å hylle dikteren og samtidig ta avstand fra nazistene?»

Madsen, P. A., Killerud, I. H., Roaldset, H., Hansen, A. B. & Sæther, E. (2013). *Perspektiver: Historie Vg2/Vg3*, s. 387

«Tyskertøser og krigsbarn

Oppgjøret etter krigen tok også uformelle og brutale vendinger. Norske kvinner som hadde vært sammen med tyske menn, såkalte tyskertøser, ble i frigjøringsdagene utsatt for uthenging og trakassering i mange norske byer. Det var gatejustis. Ingen av kvinnene hadde

brutt loven, men de kunne likevel bli skamklipt, avkledd og utsatt for overgrep med seksuelle undertoner. Noen steder ble de kastet i sjøen til mobbens store glede. Andre steder kjørte polititropper dem rundt i byen på åpne lasteplan. Omtrent halvparten av kvinnene ble satt i egne leirer i omtrent ett år som straff.»

«Det var rundt 50 000 kvinner som hadde et kjærlighetsforhold til tyske soldater i løpet av krigen. Hatet mot denne gruppa skulle kaste lange skygger inn i menneskers liv. Flere enn 10 000 barn ble født med norsk mor og tysk far. Disse uskyldige ungene ble i oppveksten møtt med hat og mobbing. Mange havnet på barnehjem og ble utstøtt. Først i 2003 vedtok Stortinget å be krigsbarna offisielt om unnskyldning for måten samfunnet hadde behandlet dem på.»

Libæk, I., Stenersen, Ø., Sveen, A. & Aastad, S. A. (2013). *Historie vg2-3: Ettbindsutgaven*, s. 371
«**Rettsoppgjøret**

Etter frigjøringen ble det holdt et omfattende rettsoppgjør for å straffe dem som hadde samarbeidet med tyskerne. Ca. 93 000 personer ble siktet, og rundt 46 000 ble dømt for landssvik. Av disse fikk om lag 17 000 fengselsstraff, 25 000 ble bøtelagt, omkring 5000 fikk påtaleunntatelse, og over 37 000 saker ble henlagt etter bevisets stilling. Quisling, 24 andre nordmenn og 12 tyske krigsforbrytere ble henrettet.

Sammenliknet med andre okkuperte land foregikk rettsoppgjøret i verdige former, men noen ganger tok hevntørsten overhånd. Enkelte steder ble nazister tvunget til å åpne massegraver, og det var ikke uvanlig at folk snauklipte eller spyttet på «tyskertøsene», norske jenter som hadde vært kjærestere med

tyske soldater. Det har blitt kritisert at deler av landssviklovene ble gitt tilbakevirkende kraft i strid med Grunnloven, og at dommene ble mildere etter hvert. En annen innvending mot oppgjøret er at forretningsfolk og firmaer som hadde tjent godt på å levere varer og tjenester til tyskerne, slapp for lett unna. I alt 17 000 personer ble etterforsket for økonomisk landssvik, men bare om lag 3000 av disse «krigsprofitørene» ble dømt. Mot folk som hadde arbeidet på tyske anlegg, ble det nesten aldri reist tiltale.

Norge og de nordiske landene

[...] Folk som ble dømt for landssvik under det store rettsoppgjøret etter krigen, ble ofte rammet av mobbing og utestenging. Det samme opplevde mange kvinner som hadde hatt forhold med tyskerne, og barna deres.»

Heum, T., Martinsen, K. D., Moum, T. & Teige, O. (2014). *Alle Tiders Historie VG3: Verden og Norge etter 1750*, s. 257-258

Umiddelbart etter kapitulasjonen 8. mai ble mange norske nazister arrestert. Ofte var det Hjemmefrontens medlemmer som kjørte rundt og hentet folk de mente hadde hjulpet tyskerne. Men hva var straffbart, og hvem skulle dømmes?

Før 9. april 1940 hadde straffeloven en paragraf som gjorde det ulovlig å «yte fienden bistand». Londonregjeringen hadde brukt den som utgangspunkt da den utferdighet en rekke «provisoriske anordninger» tilpasset okkupasjonen. Anordningene fikk tilbakevirkende kraft, for eksempel ble det gjort ulovlig å ha meldt seg inn i NS etter 9. april 1940.

Hjemmefronten og Londonregjeringen hadde satt opp lister over folk som skulle arresteres etter frigjøringen. Nesten 30 000 ble arrestert, men før oppgjøret

tok slutt i 1950-årene, var over 92 000 gransket. Den vanligste straffen var bot, men rundt 17 000 saker resulterte i fengselsstraff. Alle som hadde hatt tillitsverv i NS, nazistiske organisasjoner, statspolitiet eller det særskilte grensepolitiet, fikk fengselsstraff. I tillegg mistet de sine statsborgerlige rettigheter for et gitt tidsrom. Det betydde at de ikke kunne stille til valg eller avgi stemme. Rundt 30 nordmenn ble dømt til døden, blant dem Quisling og mange av hans statsråder.

Firmaer som hadde tjent store beløp på arbeid utført for tyskerne, måtte betale bøter. Denne siden av oppgjøret er blitt kritisert for å ha vært for mild, at firmaene slapp for lett unna. Men at nettopp disse firmaene trengtes for å bygge opp landet igjen, er nok også blitt tillagt vekt da bøkene ble fastsatt.

Kritikk av oppgjøret

I samtiden ble landssvikoppgjøret kritisert for ikke å være strengt nok. Senere har kritikken dreid seg om andre sider. Særlig er de provisoriske anordningene blitt diskutert. Da de ble laget i 1944 og kringkastet fra BBC, var målet å skremme folk fra å samarbeide med okkupantene. Men betydde ikke det at trangen til hevn telte mer enn hensynet til den tiltaltes rettssikkerhet?

Et svar var at okkupasjonen var såpass spesiell at det ikke hadde vært mulig å forutse de ulike formene for landssvik på forhånd. Johs. Andenæs, som selv deltok i oppgjøret som ung jurist, skrev mange år senere en bok han kalte *Det vanskelige oppgjøret*. Han konkluderte med at rettsoppgjøret i det store og hele hadde vært rettferdig.

I mange europeiske land var oppgjøret helt annerledes. For eksempel i Frankrike ble rundt 9000 henrettet uten lov og dom. «Men en gruppe i Norge som ble utsatt for overgrep, var kvinner som hadde hatt tyske kjærester. De ble hånet

og skamklipt. Ofte rammet denne skammen barna. Først etter at disse barna var voksne, har noen av dem kommet fram med sine erfaringer om hvordan mobbing og sladder ødela oppveksten»

